

ARCHAEOLOGIA BELGICA

216

G. DE BOE & L. VAN IMPE

NEDERZETTING UIT DE IJZERTIJD EN
ROMEINSE VILLA TE ROSMEER

BRUSSEL

1979

ARCHAEOLOGIA BELGICA

ARCHAEOLOGIA BELGICA

216

NEDERZETTING UIT DE IJZERTIJD EN
ROMEINSE VILLA TE ROSMEER

NEDERZETTING UIT DE IJZERTIJD EN
ROMEINSE VILLA TE ROSMEER

BRUSSEL
1958

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen
Jubelpark 1
1040 Brussel

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

© Nationale Dienst voor Opgravingen

D/1979/0405/7

ARCHAEOLOGIA BELGICA

216

G. DE BOE & L. VAN IMPE

NEDERZETTING UIT DE IJZERTIJD EN
ROMEINSE VILLA TE ROSMEER

BRUSSEL

1979

INLEIDING

Tijdens het onderzoek van de Merovingische begraafplaats langs de Diepestraat te Rosmeer (fig. 1) konden ook een hele reeks oudere sporen opgetekend worden. De vondsten laten toe deze archeologische resten aan 2 perioden toe te wijzen: de IJzertijd en de Romeinse periode.

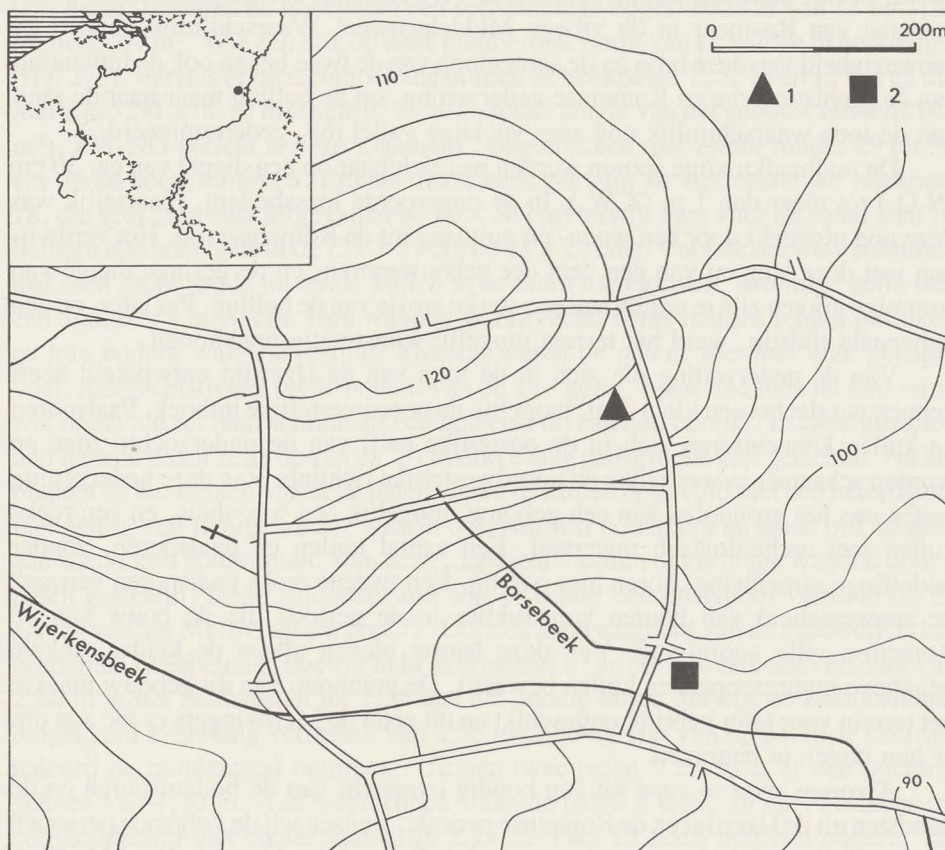

Fig. 1. Situatiekaart: 1. Nederzetting uit de IJzertijd, Romeinse villa en Merovingisch grafveld; 2. Vermoede Merovingische woonplaats.

Vermits in de publikaties over het Merovingisch grafveld reeds uitvoerig ingegaan werd op de omstandigheden en de historiek van het onderzoek, hoeven wij hier niet nodeloos in herhaling te vervallen¹. Een bondige schets van de geografische en topografische situatie van de vindplaats kan volstaan. IJzer-

¹ H. ROOSENS, G. DE BOE en J. DE MEULEMEESTER, *Het Merovingisch grafveld van Rosmeer. I.*, *Arch. Belg.* 188, Brussel, 1976, 5-6. — H. ROOSENS, *Id. II.*, *Arch. Belg.* 204, Brussel, 1978, 5-6.

tijdliden, Gallo-Romeinen en Merovingers hadden voor de inrichting van hun woonplaats respectievelijk dodenakker hun oog laten vallen op een zuid tot zuidoost gerichte helling van een der niveo-eolische (zand-)leemruggen van Pleistocene oorsprong. Aan de voet van deze helling loopt de Weyerkensbeek doorheen het holocene kolluviale pakket dat haar vallei langzamerhand heeft opgevuld. Op deze helling zelf heeft de kleine Borsebeek haar weg gevonden tot ze in de Weyerkensbeek uitmondt⁽²⁾. Van de Sinte-Berthiliabron, die de Borsebeek voedt, neemt men aan dat ze een niet te verwaarlozen rol gespeeld heeft in het ontstaan van Rosmeer in de vroege Middeleeuwen. Waarschijnlijk hebben de aanwezigheid van deze bron en de samenloop van de twee beken ook de inplanting van de prehistorische en Romeinse nederzetting, op de helling maar naar de rand van de toen waarschijnlijk nog zeer vochtige vallei toe, gedetermineerd.

De oudheidkundige sporen werden pas zichtbaar op een diepte van ca. 30 cm (N.O.) tot meer dan 1 m (Z.W.), in de ongeroerde loessbodem. Plaatselijk was deze nog afgedekt door een woon- en puinlaag uit de Romeinse tijd. Het verdwijnen van deze laag en van een deel der gebouwsporen, en de geringe diepte van sommige graven zijn te wijten aan een sterke erosie van de helling. Pas later, op een onbepaald tijdstip, werd het terrein mogelijk kunstmatig opgehoogd.

Van de nederzetting die zich in de loop van de IJzertijd ontwikkeld heeft kennen we slechts een klein deel, mogelijk de noordwestelijke uithoek. Paalsporen en kuilen concentreren zich in de oostelijke helft van de onderzochte zone en worden schaarser in westelijke en noordwestelijke richting. Van deze nederzetting resten ons het grondplan van een gebouw, mogelijk een woonhuis, en een reeks kuilen met archeologisch materiaal. Een aantal kuilen en paalsporen, zonder onderlinge samenhang, horen hier ook bij. Een tweede reeks paalsporen verraadt de aanwezigheid van houten konstrukties in de periode die de bouw van de Romeinse villa voorafging. Van deze laatste bleven alleen de kelder, enkele negatieve muurgreppels en kuilen bewaard. De puinhoop van dit gebouw maakte het terrein voor later gebruik ongeschikt en dit zette de Merovingers er toe aan om er hun doden te begraven.

Alvorens over te gaan tot een bondig overzicht van de bodemsporen en de vondsten uit de IJzertijd en de Romeinse periode, wensen wij de volgende personen en instellingen te danken voor hun waardevolle medewerking: de Heer M. Vanderhoeven (Tongeren), die in 1951 en 1952 op het terrein bedrijvig was, voor de identifikatie van de terra sigillata; de Heren G. Beex (Geldrop), M. Laenen (Genk-Bokrijk) en G.J. Verwers (Leiden) voor informatie in verband met de houtbouw en het IJzertijdmateriaal; de Heer R. Vanschoubroek voor de verzorgde illustraties; het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium voor de restauratie van de metalen voorwerpen.

² Bodemkaart van België: L. BAEYENS, *Verklarende tekst bij de kaartbladen Veldwezelt 93E & Neerharen 94W*, Gent, 1968, 11-21.

I. DE NEDERZETTING UIT DE IJZERTIJD

1. Het gebouw

Ten westen van de funderingsresten van de Romeinse villa tekenden zich in de geelbruine leembodem de verkleuringen af van de paalsporen van een houten konstruktie op rechthoekig grondplan. Hoewel het bouwwerk niet volledig haaks was gezet, bakenen de hoekpalen een rechthoekige oppervlakte af van 13 op 5,20 m, hetzij 67 m². Wie een blik op deze plattegrond werpt kan er 3 delen in herkennen (fig. 2-3). Eerst is er de rechthoek die binnen de hoekpalen 1, 5, 18 en 15 ligt en die met zijn 5,50 op 8,70 m lengte 2/3 van de totale lengte van het gebouw inneemt (45 m²). ZW-NO gericht is deze „eenheid” opgetrokken met zware ronde, 29 tot 30 cm dikke boomstammen. Enkele uitzonderingen zijn de zuidoostelijke hoekpaal 18, die veel zwaarder uitgevallen is (40 × 38 cm) terwijl men voor de palen 5 en 10 lichtere stammen gebruikte (23 × 27 cm en 23 × 20 cm). Voor deze zware stammen had men grote ronde tot ovale kuilen in de leem uitgegraven, sommige zelfs met een diameter van 90 cm. Hun wanden waren recht, soms lichtjes schuin gestoken en hun bodem was lensvormig. Meestal waren de palen, met hun vlak gekapte voet, niet rechtstreeks op de bodem van de kuil gezet, maar had men de kuil terug wat opgevuld tot men schijnbaar een gewenst niveau had bereikt. In twee gevallen had men de palen zelfs op een ca. 5 cm dikke laag grijsgroene klei gesteund. Na het planten en het richten van deze palen waren de kuilen opgevuld met een heterogene mengeling van lemige aarde, waarin ook nog wat houtskool en soms ook al eens een scherf kon voorkomen. Van deze „eenheid” waren beide lange wanden door 5 palen gesteund; in de zuidoostwand was er echter een paalspoor vernield bij de aanleg van het Merovingisch graf 77. Door de aanwezigheid van de middenrij is het grondplan tweebeukig, hoewel licht assymetrisch: de noordwestbeuk versmalt van 2,60 m in het zuidwesten tot 2,35 aan het andere einde, terwijl de zuidoostbeuk omgekeerd evenredig verbreedt van 2,55 tot 2,80 m. Het valt op dat in de centrale palenrij de middenpaal ontbreekt. Tussen twee palen 9 en 13 is er een opening gelaten van 4,10 m. Aan weerszijden staan de palen 8 en 9, 13 en 14 telkens op gelijke afstand van elkaar, namelijk 2,25 m. Paal 13 heeft ooit een oudere, 12, vervangen. Het tweede gedeelte van dit grondplan tekent zich aan het zuidwest-einde af in de palen 6, 7 en 19, die over de volledige breedte van het gebouw een 4,20 m lange aanbouw afsluiten. Paalkuil 6 was doorsneden door de Merovingische graven 59 en 61 en hetgeen van zijn verkleuring restte ging verloren in de verkleuring van de kuil 45. Paal 19 is van hetzelfde formaat als alle andere, terwijl 7 iets lichter uitgevallen was. Tenslotte is er het derde deel, dat eigenlijk slechts bestaat uit de palen 20 en 21. Beide staan op 1,45 m afstand van de zuidoostwand opgesteld, juist tegenover twee van de wandstijlen.

Vooraleer we het bovengrondse aspect van dit grondplan aanpakken, bekijken we even het ondergrondse. Op de vergelijkende schets der doorsneden, waar

Fig. 2. Overzichtplan van de paalsporen en kuilen uit de IJzertijd.

we de palenrijen telkens ten opzichte van horizontalen geprojecteerd hebben, zien we dat de palen in zuidoostelijke richting steeds dieper ingeplant zijn (fig. 3). Dit is duidelijk te wijten aan het feit dat het gebouw op een zuid- tot zuidoosthelling stond, waardoor de palen hellingafwaarts absoluut gezien dieper stonden. Zeer ondiep gezet zijn daarentegen de palen 20 en 21, wat zonder twijfel op een sekundaire functie wijst. Met uitzondering van paal 8, zijn de palen van de middenrij dieper ingeplant dan de wandstijlen. Minder diep aangezet zijn eveneens de palen 10 en 11. Indien we de doorsnede in de andere richting bekijken, op de lengteas dus, merken we duidelijk op dat de palen van eenzelfde wand alle even diep zijn ingegraven. Dat er van de paalsporen in zuidwestelijke richting minder bewaard is kan erop wijzen dat de erosie op de helling lokaal in zuidwestelijke richting georiënteerd werd. De lengtedoorsnede van de middenrij verschilt totaal van deze van de beide andere palenrijen (fig. 3, A-B). Hier ziet men dat de beide

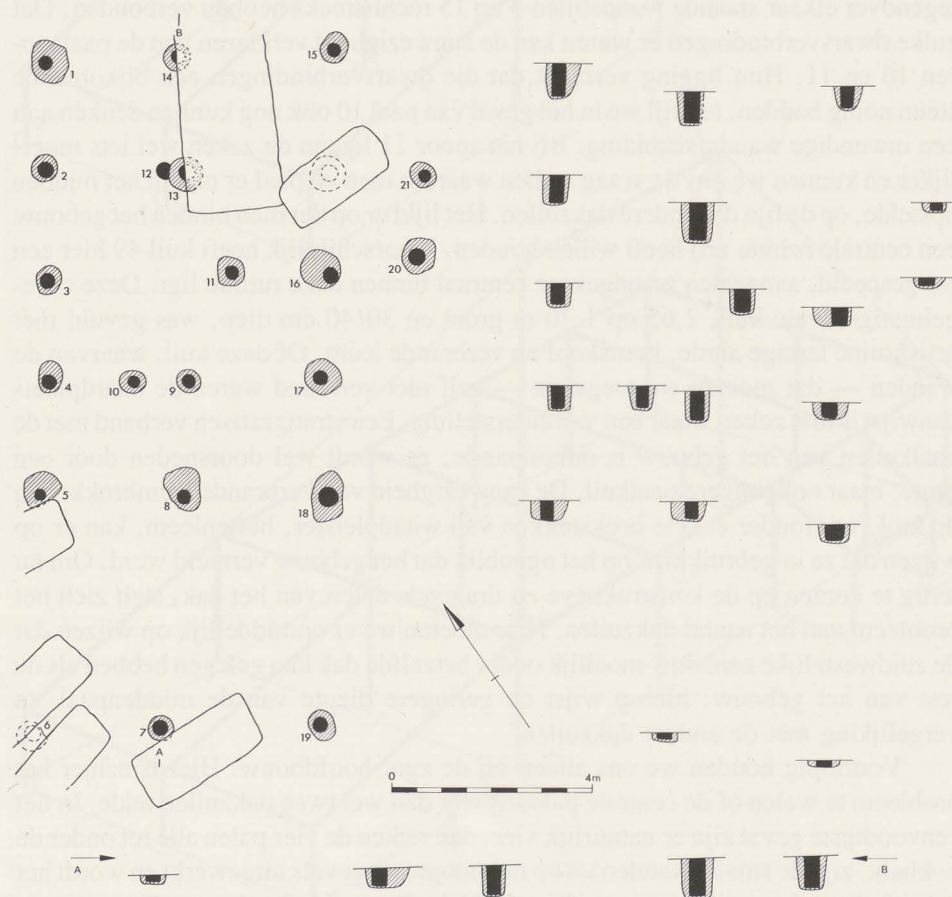

Fig. 3. Plan van het gebouw en doorsneden.

palen in het midden, 9 en 13, minstens 30 cm dieper ingegraven werden dan de andere, die zelf op hun beurt, niet dieper staan dan de overige hoek- en wandstijlen.

In de behandeling van het bovengrondse aspekt van deze plattegrond, d.i. de rekonstruktie, zullen we gemakkelijks halve opnieuw de driedelige indeling volgen, zoals hoger. Vooreerst de noordoostelijke „hoofdbouw”. De centrale palenrij droeg de nokbalk en verdeelde de binnenruimte. Men neemt aan dat de dragende palen, de dakzuilen, in de top gaffelvormig uitgewerkt waren en zo de nokbalk ophielden. Op deze laatste waren de daksparren gehecht, waarvan de andere uiteinden op de dekbalken rustten, die de wandstijlen verbonden. Waarschijnlijk overkraagden de daksparren de wand, om deze tegen het afgutsende regenwater te beschermen. Dekbalken moeten ook aanwezig geweest zijn in de beide korte wanden, waar ze tevens de funktie van anker- of trek balk hadden. Dergelijke trek balken kunnen ook de dakzuilen met hun beiderzijds overeenstemmende wandstijlen verbonden hebben. Waar de dakzuil ontbrak, kan een trek balk de beide tegenover elkaar staande wandstijlen 3 en 15 rechtstreeks hebben verbonden. Dat zulke dwarsverbindingen er waren kan de aanwezigheid verklaren van de paalspooren 10 en 11. Hun ligging verraadt dat die dwarsverbindingen een bijkomende steun nodig hadden, terwijl we in het geval van paal 10 ook nog kunnen denken aan een inwendige wandafscheiding. Bij het spoor 11 liggen de zaken wel iets moeilijker en kunnen we ons de vraag stellen waarom men de paal er niet in het midden opstelde, op de lijn der andere dakzuilen. Het lijkt er op dat men binnen het gebouw een centrale ruimte vrij heeft willen houden. Waarschijnlijk heeft kuil 49 hier een rol gespeeld, aangezien ze ongeveer centraal binnen deze ruimte ligt. Deze onregelmatige ovale kuil, 2,65 op 1,70 m groot en 30/40 cm diep, was gevuld met grijsbruine lemige aarde, houtskool en verbrande leem. Of deze kuil, waarvan de wanden — dat moeten we toegeven — zelf niet verbrand waren de haardplaats aanwijst is niet zeker, maar een veronderstelling. Een stratigrafisch verband met de paalkuilen van het gebouw is onbestaande; ze wordt wel doorsneden door een grote, maar ook jongere paalkuil. De aanwezigheid van verbrande leembrokken in de kuil, waaronder enkele brokstukken van wandpleister, huttenleem, kan er op wijzen dat ze in gebruik was op het ogenblik dat het gebouw vernield werd. Om nu terug te komen op de konstruktieve en dragende delen van het dak, stelt zich het probleem van het aantal dakzuilen. Hier moeten we er onmiddellijk op wijzen dat de zuidwestelijke aanbouw moeilijk onder hetzelfde dak kan gelegen hebben als de rest van het gebouw: hierop wijst de geringere diepte van de middenpaal, in vergelijking met de andere dakzuilen.

Voorlopig houden we ons alleen bij de zgn. hoofdbouw. Hier is echter het probleem te weten of de centrale palenrij vier dan wel twee dakzuilen telde. In het eenvoudigste geval zijn er natuurlijk vier: dan reiken de vier palen alle tot onder de nokbalk, zijn de smalle wanden tot op nokhoogte tot gevels uitgewerkt en wordt het geheel afgedekt met een eenvoudig zadeldak. Zo men voor de wandhoogte aanneemt dat ze gelijk was aan manshoogte, ca. 1,70 m, en een dakhelling veronder-

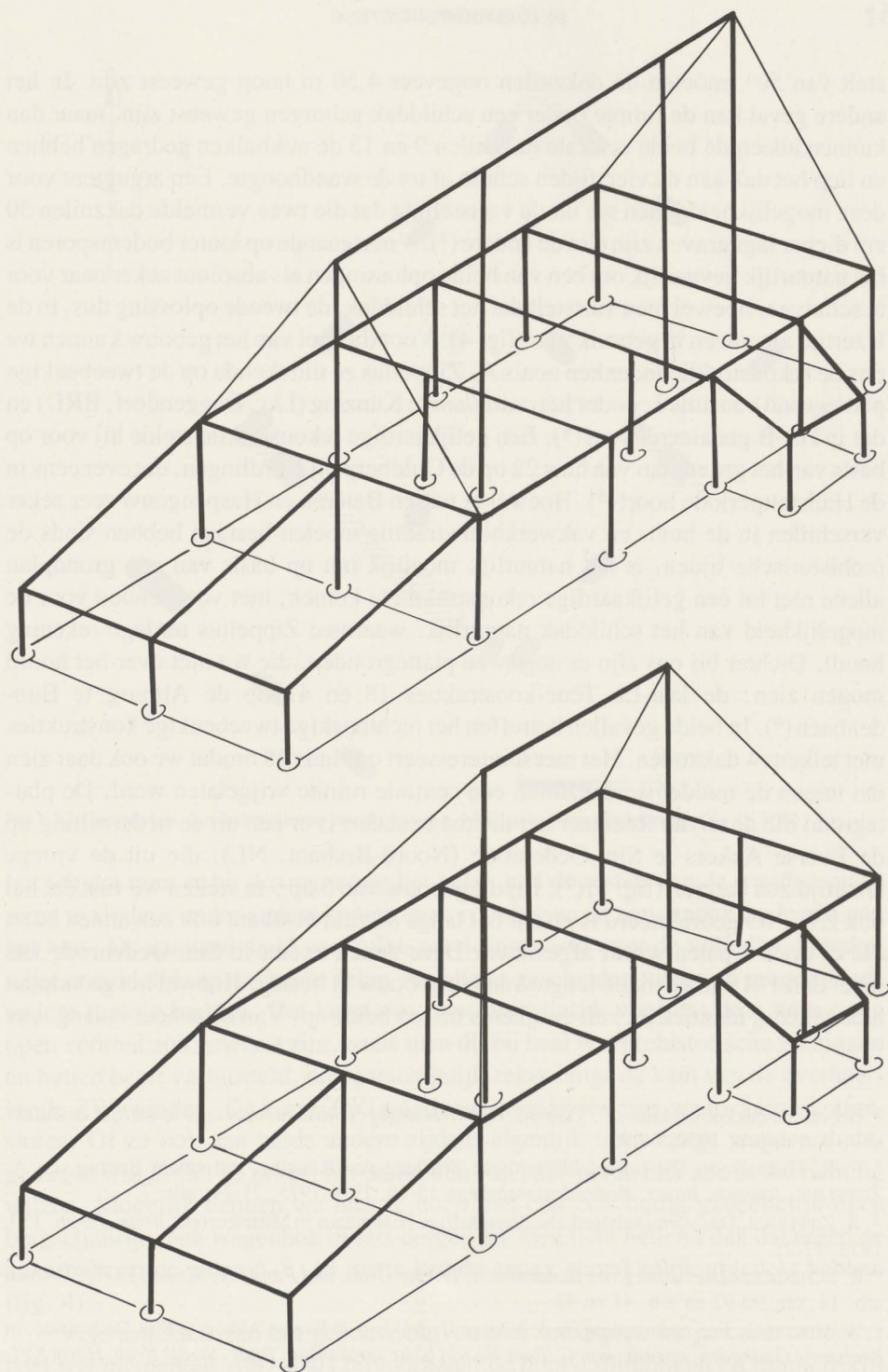

Fig. 4. Rekonstruktieschetsen met zadeldak (boven) en schilddak (onder).

stelt van 50°, moeten de dakzuilen ongeveer 4,50 m hoog geweest zijn. In het andere geval kan de ruimte onder een schilddak geborgen geweest zijn, maar dan kunnen alleen de beide centrale dakzuilen 9 en 13 de nokbalken gedragen hebben en liep het dak aan de vier zijden schuin af tot de wandhoogte. Een argument voor deze mogelijkheid halen we uit de vaststelling dat die twee vermelde dakzuilen 30 cm dieper ingegraven zijn dan de andere⁽³⁾. Voortgaande op louter bodemsporen is het natuurlijk gevaarlijk om een van beide oplossingen als absoluut zeker naar voor te schuiven, hoewel men vaststelt dat het schilddak, de tweede oplossing dus, in de IJzertijd algemeen in gebruik was (fig. 4). Voor dit deel van het gebouw kunnen we ons de rekonstruktie indenken zoals A. Zippelius ze uittekende op de tweebeukige plattegrond van huis 1, onder het *castellum* te Künzing (Lkr. Deggenhof, BRD) en dat in Ha-B gedateerd werd⁽⁴⁾. Een gelijkaardige rekonstruktie stelde hij voor op basis van het grondplan van huis 22 op de Goldberg bij Nördlingen, dat eveneens in de Hallstattperiode hoort⁽⁵⁾. Hoewel er tussen Beieren en Haspengouw zeer zeker verschillen in de hout- en vakwerkbouwtraditie moeten bestaan hebben sinds de prehistorische tijden, is het natuurlijk moeilijk om op basis van een grondplan alleen niet tot een gelijkaardige rekonstruktie te komen, met voorbehoud voor de mogelijkheid van het schilddak natuurlijk, waarmee Zippelius terdege rekening houdt. Dichter bij ons zijn er nog twee plattegronden, die we niet over het hoofd mogen zien: de laat-La Tène-konstrukties 18 en 41 op de Altburg te Bundenbach⁽⁶⁾. In beide gevallen betreffen het rechthoekige tweebeukige konstrukties met telkens 4 dakzuilen. Het meest interesseert ons huis 18 omdat we ook daar zien dat tussen de middenste dakzuilen een centrale ruimte vrijgelaten werd. De plattegrond die deze van Rosmeer het dichtst benadert is er een uit de nederzetting op de Everse Akkers te Sint-Oedenrode (Noord-Brabant, NL), die uit de vroege IJzertijd zou dateren (fig. 5)⁽⁷⁾. Bij dit gebouw van 5 op 9 m stellen we vast dat het ook ZW-NO georiënteerd is en dat het langs de zuidwestkant ook een annex bezit die er door 3 palen wordt afgesloten. Deze annex neemt in Sint-Oedenrode iets meer dan 1/4 van de totale lengte van het gebouw in beslag. Hoewel het grondplan niet volledig identiek is, valt gelijkenis tussen beide op. Van bijzonder belang is er

³ Gebint- en dakkonstrukties: C. TREFOIS, *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur*, Antwerpen, 1950, 64-96.

⁴ F.-R. HERRMANN, Die urnenfelderzeitliche Siedlung von Künzing, mit einem Beitrag von A. ZIPPELIUS, *Jahresb. Bayer. Bodendenkmalpflege* 15-16, 1974-1975, 71-74; afb. 7.

⁵ A. ZIPPELIUS, Das vormittelalterliche dreischiffige Hallenhaus in Mitteleuropa, *Bonn. Jahrb.* 153, 1953, 17-21.

⁶ R. SCHINDLER, *Die Altburg von Bundenbach, Trierer Grab. und Funde X*, Mainz, 1977, 39-43 en afb. 14; cfr. 90-92 en afb. 41 en 42.

⁷ W. HEESTERS, Een nederzetting uit de Vroege IJzertijd op de Everse Akkers te Sint-Oedenrode, in *Brabantse Oudheden*, opgedr. aan G. Beex bij zijn 65ste verjaardag, *Bijdr. Studie Brab. Heem XVI*, Eindhoven, 1977, 84-86, afb. 2, 2. — Wij danken de heer G. Beex voor zijn toestemming om het grondplan hier af te drukken (fig. 5).

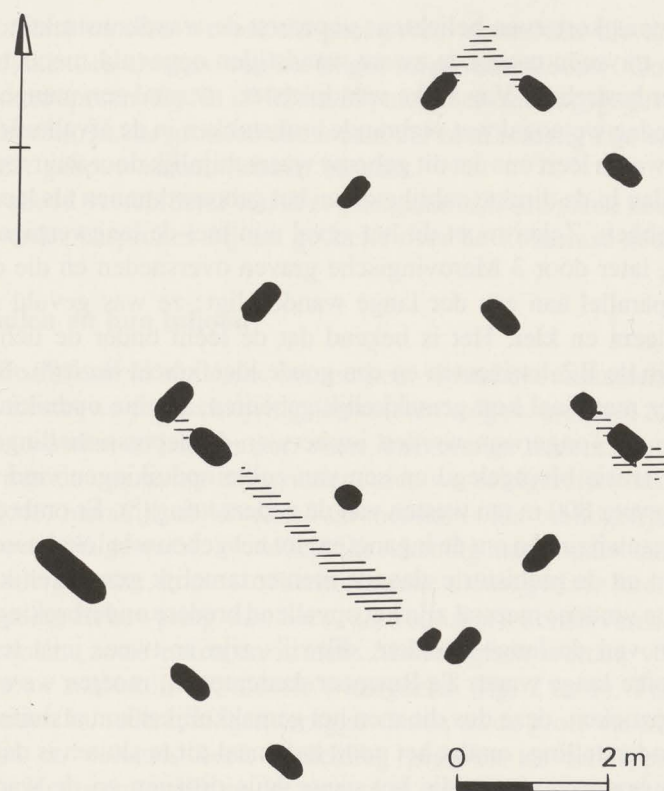

Fig. 5. Grondplan van het gebouw op de Everse Akkers te Sint-Oedenrode (S. 1: 100).

het feit dat men er bij de opgraving het geluk had de resten van de wandgreppels terug te vinden: onder andere komen deze voor tussen de zgn. annex en de rest van het huis. De aanwezigheid van zulke scheidingswand over de volledige breedte, wijst er duidelijk op dat beide delen van elkaar gescheiden waren en mogelijk een andere functie hadden. Het komt ons onwaarschijnlijk voor dat deze annex een open voorhal zou geweest zijn, zoals men dit bij heel wat prehistorische woningen en hutten heeft vastgesteld, onwaarschijnlijk zeker langs de kant van de overheersende ZW-winden. De korte ZW-wand van deze annex was waarschijnlijk afgesloten. Of ze ook aan beide andere zijden, eigenlijk in de lange wanden dichtgemaakt was is niet zo zeker: het ontbreken van paalsporen hier zou in die richting wijzen. Mogelijk hebben we hier te doen met een eenvoudig gedeeltelijk open bergschuurtje, een wagenhok of iets dergelijks. Een licht hellend dak dat tegen de ankerbalk op de palen 5-8-18 rustte kan de annex gemakkelijk afgedekt hebben (fig. 4).

Vele aspecten van het gebouw blijven hier onbesproken, gewoon omdat er heel wat elementen zijn, zoals bijvoorbeeld de houtverbindingen en timmertech-nische aspecten, die uit het grondplan alleen niet af te leiden zijn. Twee problemen

kunnen we nochtans kort even belichten: vooreerst de wandkonstruktie. Zonder twijfel waren de traveeën tussen de zware wandstijlen opgevuld met een vlechtwerk met pleister bestreken. Van zulke wandpleister, meestal een mengeling van leem en klei, vonden we nogal wat verbrande brokstukken in de afvalkuilen terug. Dat ze verbrand waren leert ons dat dit gebouw waarschijnlijk door vuur ten gronde ging. Enkele kuilen in de direkte nabijheid van het gebouw kunnen als leemkuilen dienst gedaan hebben. Zeker moet dit het geval zijn met de langwerpige kuil 46 (fig. 2 en pl. I), later door 3 Merovingische graven oversneden en die op korte afstand van en parallel aan een der lange wanden ligt: ze was gevuld met een mengeling van leem en klei. Het is bekend dat de leem onder de lichtere A2 kleirijker wordt in de B2-horizonten en een goede kleefkracht bezit⁽⁸⁾. Bijmenging van kleirijker materiaal kon gemakkelijk gebeuren. Kleine opduikingen van tertiair Rupeliaan en Tongeriaan werden immers op de depressiehellings in de leemstreek door erosie blootgelegd en een van zulke opduikingen vinden we te Rosmeer op ongeveer 800 m ten westen van de nederzetting⁽⁹⁾. Er ontbreken ons eveneens goede aanwijzingen om de ingang(en) tot het gebouw te lokaliseren. In de meeste woningen uit de prehistorie slaagde men er tamelijk gemakkelijk in deze toegangen terug te vinden: meestal zijn het opvallend bredere onderbrekingen in de rijen wandstijlen van de lange wanden; dikwijls zijn er twee, juist tegenover mekaar, één in elke lange wand. Te Rosmeer daarentegen, moeten we eerder de smalste travee opzoeken, deze dus die men het gemakkelijkst kon afsluiten. Dit is slechts een veronderstelling, omdat het nooit helemaal uit te sluiten is dat er zich tussen de zware boomstammen, die het ganse huis droegen en de wand steun boden, nog kleinere en minder diep ingezette palen bevonden, waarvan elk spoor verdwenen is. De smalste traveeën zijn deze tussen de palen 16 en 17 en tussen 16 en het onder het Merovingisch graf verdwenen paalspoor. Het is nu juist tegenover deze travee dat de twee ondiep ingeplante palen 20 en 21 zich bevinden. Ook al is er geen bewijs voor hun verband met het eigenlijk gebouw, toch lijkt hun aanwezigheid er niet toevallig. Het is daarom niet uitgesloten dat deze beide palen een functie hebben gehad bij de afscherming van de ingang, hoewel zulk „portaal-tje” in de traditionele houtbouw in onze streken, en die we natuurlijk slechts uit recentere voorbeelden kennen, niet gebruikelijk was. Mogelijk is het ook maar gewoon een hok geweest, tegen de wand aangebouwd.

2. Andere paalsporen

Verspreid over het opgravingsterrein konden we nog een reeks paalkuilen in plan brengen, waarvan het kan volstaan de elementaire karakteristieken te beschrijven, aangezien het onmogelijk gebleken is ze tot een samenhangend geheel te verbinden.

⁸ G. SCHEYS, Bodemkundige studie van een Vroeg-Neolithische nederzetting op de Staberg te Rosmeer, *Pedologie* 12, 1962, 50-65 (= *Arch. Belg.* 64).

⁹ Bodemkaart v. België: L. BAEYENS, *Id.*, 19, 72-74.

Vooreerst moeten we enkele paalsporen vermelden die zich op dezelfde manier aftekenden als deze van het hoger besproken gebouw. Ook al beschikken we voor deze sporen (fig. 2, n^{rs} 22 tot 27) niet over dateringsgegevens, kunnen we toch op morfologische gronden aannemen dat ze afkomstig zijn van konstrukties, die met dat gebouw samen hebben bestaan.

Opvallend verschillend van deze paalgaten zijn een ganse reeks andere; deze worden verder besproken bij het gedeelte over de Romeinse nederzetting.

3. De kuilen en hun inhoud

Vooreerst enkele algemene kenmerken. Op enkele uitzonderingen na zijn de kuilen, waarvan we de beschrijving hierna laten volgen, met veel zorg uitgestoken, met rechte wanden en horizontale, soms lensvormige bodem. Zoals we ze op het ogenblik van de opgraving terugvinden, zien we ze eigenlijk maar in hun sekundaire functie, namelijk als afvalkuil en meestal is het onmogelijk te achterhalen welke de eerste is geweest. We moeten er rekening mee houden dat een deel onder hen als ondergrondse, koele stockeringsruimte dienst gedaan heeft, onder andere voor de opslag en bewaring van vlees, dat vooraf een konserverende behandeling had ondergaan, zoals roken en zouten. Morfologisch worden vooral de *Kegelstumpfgruben* zoals kuil 40, als silo's aangezien (fig. 2 en 8). Talloze van zulke kuilen werden in nederzettingen teruggevonden en de grote variatie aan vormen, afmetingen en volumes heeft aanleiding gegeven tot een typologische klassering⁽¹⁰⁾. Het is natuurlijk zo dat men ze in streken met rotsachtiger ondergrond beter bewaard kon terugvinden dan in onze zand- en leemgebieden, waar ze sneller dan elders te lijden hadden van erosie en instorting. Hun gebruiksduur zal deze van een seizoen of een jaar niet overschreden hebben. De instorting van de eerder smalle en daarom ook gemakkelijk af te dekken monddopening betekende waarschijnlijk ook het einde van de silo als zodanig en maakte hem interessant als afvalkuil. In zulke, soms tot 2 m diepe *Kegelstumpfgruben* in een nederzetting te Donk konden we de verschillende fasen van de instorting en de opvulling volgen⁽¹¹⁾. Recent onderzoek heeft uitgewezen dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen klimaat enerzijds en de aanleg van zulke silo's en hun diepte anderzijds⁽¹²⁾.

¹⁰ G. BERSU, Excav. at Little Woodbury, Wiltshire. I., *Proc. Preh. Soc.* NS 6, 1940, 48-64. — K. WILHELMI, Eine Siedlung der vorrömischen Eisenzeit bei Sünninghausen, Kr. Beckum (Westf.), *Bodemalter. Westf.* 13, 1973, 82-89.

¹¹ Opgraving 1977-1978. Cfr. eerste verslag in *Conspectus MCMLXXVII*, *Arch. Belg.* 206, Brussel, 1978, 20-34.

¹² U. WILLERDING, Über Klima-Entwicklung und Vegetationsverhältnisse im Zeitraum Eisenzeit bis Mittelalter, in *Das Dorff der Eisenzeit und des frühen Mittelalters*, *Abhandl. Akad. Wiss. Göttingen, Phil. Hist. Kl.* 3eF. 101, 1977, 371-372, 379.

Enkele andere kuilen kunnen dienst gedaan hebben bij de bereiding van de pleister, waarmede men het vlechtwerk van de wanden van het gebouw bestreek. Kuil 46 heeft die functie zeker gehad maar daarover is reeds sprake geweest (cfr. p. 14).

PAALKUIL 26

1-2. Inbuigende randstukken van bruinrode urnen met volledig besmeten wand (pl. II).

Verder: dik bodemstuk van grote voorraadpot.

KUIL 28

Ovale kuil, $1,25 \times 1,05$ m groot, met rechte wanden en horizontale bodem, in het midden kalotvormig uitgediept; gevuld met donkerbruine aarde, houtskool en scherven (pl. II).

3. Rand van grote cylinderhalsurn, uitwendig verdikte lip; bleekbruine buiten- en donkere binnenwand; buitenwand effen gladgestreken.
4. Afgeronde rand uit zwarte klei; effen buitenwand.
5. Rand van ruwwandige beige urn; licht besmeten wand.
6. Rand van ruwwandige urn met vage vingertopindrukken op de binnenzijde van de rand; buitenzijde oxyderend, binnenkant reducerend gebakken.
- 7-8. Randen van dunwandige urnen, uit grijze klei; wanden donkerbruin; de buitenwanden zijn onder de rand effen gestreken maar tonen lager sporen van beslibbing; kleine indrukken op de randen.
9. Rand van een zwartbruine kom, met gladgestreken wand en kleine indrukken op de rand.
10. Fragment van een bruin kommetje; gladde binnen- en ruwe buitenwand.
11. Fragment van een kommetje uit donkergrijsbruine aarde met licht gemarkeerde afgeschuinde lip; gladde wand.
12. Randfragment van een grote schaal uit donkergrijze klei; zwarte eerder ruwe buitenwand; de vlakke rand en de binnenzijde zijn bedekt met een dun zwartgebakken sliblaagje. Langs de rand loopt een ondiepe 4 cm brede geul, onderaan begrensd door een scherpe rib.
13. Rand van een schaal zoals 12, hier echter met puntig uitlopende rand.
14. Bodemstuk uit grijszwarte klei met grof besmeten wand.
15. Bodemstuk uit grijszwarte klei met bruin gevlekte gladde wand.

Verder: over het algemeen stevig gebakken en meestal besmeten scherven van urnen en zelfs van zeer grote recipiënten; tenslotte enkele gladde en dunwandige urnscherven.

KUIL 32

Restant van een kleine kuil met rechte wanden en vlakke bodem, volgestort met asse, enkele brokjes houtskool en scherven (pl. I-II). Rond de kuiltjes 31 en 32 tekende zich een rechthoekige verkleuring af, schijnbaar met een greppeltje langs de rand; de betekenis is ons hiervan niet duidelijk.

16. Bodem van een potje uit zwartbruine klei; versierd met verticale kamstrepen die elkaar bij de bodem vervoegen (pl. II).

KUIL 33

Kleine ronde kuil, 50 cm in doormeter (pl. II).

17. Hals- en randfragmenten van een grote dikwandige voorraadpot uit roodbruine tot bruinrijks gebakken zeer grove klei, met schilferachtige structuur; de rand is verbrand, zelfs licht versinteld; wanddikte: 12/13 mm; randdiameter: minstens 30 cm; de hals is glad.
18. Bodemfragment van een dikwandige en grote ruw besmeten urn; de wand is na beslibbing met een borstel of met wat gras schuinweg nagestreken.
- 19-21. Fragmenten van de schouderpartij van één of méér voorraadpotten, voorzien van een dikke schouderlijst; deze is met grote vingertopindrukken versierd. Op het derde stuk zijn deze indrukken vervangen door grote schuine inkepingen.

KUIL 34

Ronde (paal-)kuil, gevuld met zwarte aarde, veel brokjes houtskool en scherven: bij deze laatste bevinden zich dikke wandfragmenten van grote besmeten voorraadpotten, gelijkend op deze in kuil 33.

KUIL 35

Ovale kuil, $2,10 \times 1,60$ m groot, met rechte wanden en vlakke bodem. Deze is bedekt met een dikke donkergrijze leemlaag die veel houtskool bevatte. Daarop lag een dikke steriele en praktisch zuivere kolluviale leemlaag, die er op wijst dat de kuil enige tijd onbenut is gebleven en bij regenval kon dichtslibben. Later werd de kuil verder laagsgewijs dichtgegooid met donkergrijze aarde, waarin ook veel houtskool en scherven voorkwamen (pl. II). Van houtskool uit deze kuil bekwamen we volgende C 14-datering: 2430 ± 85 BP (Lv-497)⁽¹³⁾.

22. Randfragment van een grauwwarte ruwwandige urn met vingertopindrukken op de inwendig afgeschuinde lip.

¹³ E. GILOT-P.C. CAPRON, Louvain Natural Radiocarbon Measurements. XII, *Radiocarbon*, 15, 1973, 131.

23. Inbuigende rand van een grauwwkeurige urn met effen gestreken buitenwand; kleine vingertopindrukken op de rand.
24. Rand van een kom; de buitenwand is effen gestreken en afgewerkt met een zwartgebakken sliblaag.
25. Rand van een bruine schaal met horizontale rand; de buitenwand is geglad.
26. Fragment van een schaal zoals in kuil 28, n° 12; mogelijk van dezelfde schaal afkomstig.

27-30. Bodemfragmenten.

Verder: stukken van fijne en grove, zelfs zeer grove besmeten urnen, een fragment van een voorraadpot zoals in de kuilen 33 en 34, besmeten scherven met borstelstrepen en tenslotte enkele dikke gladwandige scherven.

KUIL 36

Ronde kuil, 1,20 tot 1,25 m in diameter, met rechte wanden en vlakke bodem en laagsgewijs opgevuld zoals kuil 35 (pl. IV).

- 31-32. Randstukken van een besmeten urn met vingertopindrukken op de rand; de scherven zijn door brand vervormd.
33. Randstuk van een donkerbruine kom met inwendig afgeschuinde rand; buitenwand tot boven toe fijn besmeten.
34. Fragment van een bruine kom uit grof verschraalde aarde; horizontale licht verdikte lip; gladde binnen-, fijn besmeten buitenwand.
35. Fragment van een schaal met bijna puntig uitlopende rand.
36. Wandfragment van een recipiënt, waarvan de buitenwand eerst besmeten en daarna overtrokken werd met een kruisende kamversiering.
37. Verbrand bodemfragment, grijsbruin tot zwart.

Verder: dikwandige scherven van grof besmeten urnen en slechts enkele gladwandige stukjes.

KUIL 37

Ronde kuil, met een diameter van 100 tot 90 cm, gevuld met grijskleurige leem, waarin enkele brokjes houtskool, stukjes verbrande leem en wat scherven voorkwamen (pl. IV).

38. Randfragmenten van een gladwandige schaal met S-vormig profiel; spitse rand.

Verder: enkele kleine en besmeten scherven.

KUIL 38

Onregelmatig uitgestoken kuil, 1,95 op 1,85 m, met lensvormige bodem; gevuld met grijze tot zwartgrijze aarde met scherven, huttenleem en brokjes houtskool (pl. III).

- 39-41. Randscherven van gladwandige schuinrandurnen uit zwarte aarde.
42. Randstuk van een gladwandige beker, uit zwart aardewerk.
43. Fragment van een gladwandige biconische beker met uitstaande rand; hardgebakken kleiaarde; bruin tot grijs gekleurd langs buiten, zwart langs binnen; twee rijen ronde indrukken op de schouder.
44. Randfragment van een grote zwarte voorraadpot met uitbuigende rand en effen wand.
45. Uitbuigende rand van een grote dikwandige voorraadpot; de schouder is licht geaksentueerd; de buitenwand is in horizontale trekken geglad.
46. Verbrand en licht vervormd uitstaand randstuk van een komvormige urn.
47. S-vormig randfragment van een gladwandige urn met uitstaande rand.
48. Door brand vervormde gezwollen en versintelde scherf van een komvormige urn met uitstaande hals.
49. Rechte rand met vlakke lip van een grote dikwandige ruwe voorraadpot.
50. Kort rechtopstaand randje in zwartgrijze aarde.
51. Verbrande en licht versintelde fragmenten van een gladwandige biconische urn met hoog opgetrokken schouderpartij en rechtopstaande afgeronde rand; boogvormige kamstrepen op de wand.
52. Fragment van een eivormige besmeten en eerder dunwandige urn; de rand is met behulp van een stokje van indrukken voorzien; besmeten wand.
53. Verbrand randstuk van een besmeten urn.
54. Randstuk van een komvormige besmeten urn in donkerbruine aarde.
55. Verbrand fragment van een ruwwandige besmeten tonvormige urn met inbuigende hals.
- 56-57. Verbrande bijna versintelde en vervormde stukken van een besmeten urn met inbuigende rand.
58. Fragmenten van een hoge licht biconische tonvormige voorraadpot met rechtopstaande hals en verdikte lip; tot aan de buikknik is de wand geglad, onderaan is hij fijn geruwd en besmeten.
59. Gedeeltelijk verbrande fragmenten van een bolvormige gladwandige kom, met inbuigende rand; op één der scherven vinden we een kleine dubbele uitstulping bedoeld als greep; onder de buikroning is de wand volledig bedekt met brute kamstrepen, die met korte trekken over elkaar aangebracht zijn.
- 60-62. Rand- en wandstukken van grote trechtervormige schalen, hetzij uit oxyderend hetzij uit reducerend gebakken kleiaarde; op twee fragmenten (n^{rs} 61 en 62) zien we dat over bijna de ganse oppervlakte verticale kamstrepen aangebracht zijn. N^r 62 is verbrand. Voor de rest is de buitenwand effen gewreven, zelfs iets ruw gelaten.
- 63-64. Randfragmenten van schalen met licht gebogen lage opstaande rand; de buitenwand is bruin van kleur; bij n^r 63 is de wand nogal ruw; bij n^r 64 effen gewreven.

65. Verbrand fragment van een schaal met kamstrepen op de buitenwand.
66. Verbrand bodemfragment van een urn met kamstrepen op de wand.
67-71. Bodemfragmenten van gladwandige (n^{rs} 67, 71) en van besmeten (n^{rs} 68-70) urnen; enkele stukken zijn door brand vervormd (n^{rs} 67, 70).
72. Klein fragment van verbrande wandpleister.
Verder: talloze door brand vervormde, opgezwollen en versintelde scherven; geruwde en besmeten scherven van allerhande aard, scherven met kamversiering, slechts weinig gladwandige scherven, tenslotte brokstukken van verbrande huttenleem.

KUIL 39

Ovale kuil van 90 op 75 cm, met rechte wanden en horizontale bodem; daarin een zwartgrijze vulling met enkele scherven (pl. IV).

73. Randstuk van een zwarte gladwandige cylinderhalsurn; schouder en rand zijn van elkaar gescheiden door een brede en ondiepe kanneluur.
74. Randstuk van een komvormige urn met vingertopindrukken op de lip; de buitenwand is ruw, maar niet besmeten, wel afgestreken met een dun roodbruin gebakken sliblaagje.
75. Klein verbrand randstuk van een urn met lage cilindrische hals en verdikte horizontale lip.
76. Uitstaand randstuk van gladwandige schuinrandurn in donkere bruingrijze aarde.
77-78. Twee kleine wandfragmenten met bundels kamstrepen, mogelijk behorend tot eenzelfde recipiënt.

Verder: scherven van besmeten en gladwandige urnen, een dikke wandscherf van een zeer grof en ruw besmeten voorraadpot.

KUIL 40

Ronde kuil, bovenaan 1,36 en onderaan 1,96 m groot, dus onderaan zakvormig verbreedend; laagsgewijs opgevuld met donkerbruine en geelbruine lemige aarde, verbrande brokken klei, houtskool en scherven (pl. IV).

79. Randfragment van een grote gladwandige trechterhalsurn, uit zwartgebakken klei.
80. Fragment van een zwartgrijs gladwandig kommetje, waarvan binnen- en buitenzijde bestreken zijn met een zeer dunne sliblaag.
81. Rand van een zwarte trechtersvormige schaal, met rechtlijnige gladde wanden en horizontale lip.
82-83. Bodemstukken van grof besmeten urnen.
84. Bodemstuk van een grote voorraadpot.

Verder: wandscherven van diverse ruw besmeten voorraad- en kookpotten (o.a. met roetaanslag), wandscherven van fijner besmeten doch even dikwandig aarde-

werk, enkele scherven van gladwandige urnen o.a. het knikfragment van een bikonische mogelijk komvormige urn, en tenslotte 2 silexafslagen.

KUIL 41

Ovale kuil, 2,20 op 1,30 m groot met lensvormige bodem; kolluviale aanslibbing op de bodem, verder egale lichtbruine lemige vulling waarin enkele scherfjes (pl. IV).

KUIL 42

Afgerond rechthoekige kuil, van 95 op 75 cm, met lichtbruine eerder uniforme lemige vulling; enkele kleine IJzertijdscherfjes vonden we terug, hoewel deze ook afkomstig kunnen zijn uit kuil 43 (fig. 2 en pl. IV).

KUIL 43

Ovale trechtervormige kuil, 1,50 m in doormeter, met ronde bodem, laagsgewijs opgevuld met verbrande kleibrokken en leem, grijsbruine lemige aarde, houtskool en scherven. Deze kuil werd gesneden door kuil 42 (fig. 2 en pl. V).

85. Rand van een gladwandige cylinderhalsurn; hals en schouder zijn gescheiden door een bijna onmerkbaar groef; afgeronde lip; de binnenzijde is bruinzwart, de buitenzijde oranjebruin.

Verder: enkele dikke ruw besmeten urnscherven.

KUIL 44

Ovale kuil van 1,15 op 1,40 m met rechte wanden en vlakke bodem; gevuld met bruine lemige aarde, onderbroken door een laag met brokken rood verbrande en verse groenachtige klei, houtskool en scherven (pl. V).

86. Grote besmeten urn, 31,5 cm hoog, donkerbruin van kleur; de wand is besmeten tot aan de afgeronde lip; de binnenzijde is gladgestreken; de buitenwand is na de slibaanbreng lichtjes met een handvol gras nagewreven.

KUIL 48

Kleine kuil met uniforme lemige vulling; gesneden door graf 21 (fig. 2, pl. I en IV).

87. Randstuk van een tonvormige pot met inbuigende rand, zwartbruine grove klei, zwarte binnen- en donkerbruine buitenwand.

88. Fragment van een schaal zoals in kuil 28 n° 12 en in kuil 35, n° 26.

VULLING VAN MEROVINGISCH GRAF 24

Schervenmateriaal mogelijk afkomstig uit de eronder gelegen prehistorische kuil 48 (fig. 2, pl. I en IV).

89. Randfragment van een grote dikwandige voorraadpot uit grove zwartgrijze klei-arde; licht uitstaande rand met horizontale lip; gladgestreken hals; de bruine tot zwartgekleurde buitenwand is vanaf de schouder ruw besmeten; de randdiameter is geschat op 36-37 cm.
90. Rand van een ruwwandige urn met vingertopindrukken op de rand, uit grove zwartgebakken klei; de bruine buitenwand is ruw afgestreeken en schijnbaar vanaf de schouderwelling besmeten.
91. Randfragment van een urn zoals n° 90.
92. Fragment van een gladwandige donkerbruine tonvormige urn met inbuigende rand, waarop inkepingen zijn aangebracht.
93. Rand van een zwarte ruwwandige kom met kleine schouderknik, konkave hals en kleine vingertopindrukken op de rand; de wand is niet besmeten maar gewoon ruw gelijkgestreken.
94. Bodemfragment van een grote dikwandige urn met besmeten oppervlak; op de zwartgrijze dikke pot is de oxyderend gebakken deklaag duidelijk aangebracht en sekundair verbrand.

LOSSE VONDSTEN (pl. IV)

95. Randstukje van een kleine zwarte urn met S-vormig profiel en opstaande rand; buitenwand zorgvuldig en op een fijne manier besmeten tot op 2 cm onder de rand.
96. Randstuk van een zwarte urn met kleine vingertopindrukken op de rand; voor zover bewaard is de hals glad.
97. Randstuk van een tonvormige urn met vingertopindrukken op de rand; buitenwand tot boven toe besmeten.
98. Randstuk van een kleine zwarte gladwandige urn met inbuigende rand.
99. Randstuk van een kleine donkerbruine urn met inbuigende rand en volledig lichtjes besmeten wand.
100. Halsfragment van een kleine zwarte urn; rand afgebroken; op de schouderknik, waar de konkave hals op uitloopt, zijn een rij vingertopindrukken aangebracht.
101. Uitstaand randstuk van een grote gladwandige urn; binnen- en buitenkant zijn afgewerkt met een dun beige sliblaagje.
102. Randstukje van een bruin kommetje.
103. Rand van een zwart dunwandig kommetje met gladde wand.
- 104-105. Wandfragmenten van urnen met kamstrepen.
106. Fragmentje van een blauwe glazen armband met 5 ribben (br. 5,5 mm; dikte: 15 mm).

Verder: brokjes verbrande huttenleem, besmeten en gladgestreken urnscherven van allerhande aard, grote grof besmeten urnscherven, gladwandig aardewerk (minderheid).

4. Bemerkingen over de vondsten

De voor archeologische studie nuttige inhoud van de kuilen bestaat praktisch uitsluitend uit scherven van gebruiksaardewerk. Het is opvallend dat hier, zoals men ook in andere nederzettingen kan vaststellen, het gladwandig en goed verzorgd aardewerk een kleine minderheid vormt. Tussen de ruwwandige scherven vindt men anderzijds alle varianten terug van zgn. besmeten aardewerk, gaande van zeer fijn tot uitermate grof; bij deze laatste zijn er zelfs scherven waar de beslibbing bijna het niveau van hoogreliëf bereikt. Het schervenmateriaal laat alles samen genomen een indruk na die naar de vroege IJzertijd verwijst, hoewel er dient gezegd dat we eerder het einde dan wel het begin van die periode vertegenwoordigd zien. Werkelijk kenmerkende scherven voor de vroege IJzertijd zijn zeldzaam, zoals deze van gladwandige *Schrägrandurnen* (n^{rs} 39, 40, 41, 43, 76, 79) en cylinderhalsurnen (n^{rs} 75, 85). Een mooi voorbeeld in miniatuur van een *Schrägrandurn* is het bekertje n^r 43. In de groep van het gladwandige aardewerk vinden we nog een fragment van een urn met scherpe hooggezette schouderknik, recht-opstaande rand en bochtige kamstrekken op het gedeelte van de wand onder de schouder (n^r 51). In haar situla-vorm kan deze urne Marne-invloeden niet verbergen. Van haar kant lijkt kamversiering niet vóór het einde van de vroege en de aanvangende midden IJzertijd voor te komen⁽¹⁴⁾. Deze datering kan ook gelden voor de andere aardewerkfragmenten met kamversiering, zoals het bodempje met radiaal aangebrachte kamstrepen (n^r 16), wand- en bodemscherven (n^{rs} 66, 77-78, 104), de scherven van schalen en kommen (n^{rs} 61-62, 65) en het fragment van de gladwandige kom n^r 59. Naar de vorm, met de dubbele greepknobbels op de wand, roept deze laatste herinneringen op aan een gelijkaardig recipiënt in een graf te Saint-Vincent, dat in Ha-C gedateerd wordt⁽¹⁵⁾. De aanwezigheid van kamstrepen zou echter wijzen op een latere datering. Van bijzonder belang is naast het situla-vormige urntje n^r 51, het wandstuk van een zwarte gladwandige beker met een „Jogasse-model” (n^r 42). De Franse prototypen ontmoet men in de laatste decennia van de Hallstatt-periode⁽¹⁶⁾. In onze gewesten luidt de verschijning van imitaties van Jogasse- en Marnevormen het begin in van de midden IJzertijd (naar Verwers)⁽¹⁷⁾. Tenslotte behoren bij de groep van het gladwandige aardewerk nog een reeks kommen en schalen, meestal met gebogen wand en met afgeronde, horizontale of licht afgeschuinde lip.

Opvallend bij de andere categorie aardewerk, het ruwwandige en meestal

¹⁴ G.J. VERWERS, *Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit*, *Anal. Praeh. Leidensia* 5, 1972, 52.

¹⁵ M.E. MARIËN, *La nécropole à tombelles de Saint-Vincent*, *Monogr. d'Arch. Nat.* 3, Bruxelles, 1964, 118-119 (graf 81); cfr. 148-149, 159, 162.

¹⁶ J.J. HATT-P. ROUALET, *La chronologie du La Tène en Champagne*, *Rev. Arch. de l'Est et du Centre-Est* 28, 1977, 10.

¹⁷ G.J. VERWERS, *Id.*, 123, 134-136.

besmeten — waartoe het gros van de gevonden scherven behoort — is dat met uitzondering van enkele brokstukken van grotere voorraadpotten, de urnvormige recipiënten met besmeten oppervlak een naar binnen neigende schouder- en randpartij bezitten (n^{rs} 1-2, 5-7, 23, 31-32, 52-57, 74, 86-88, 95-99). De wand is meestal tot dicht onder de rand besmeten, die op zijn beurt glad gehouden werd en soms met vingertopindrukken werd versierd. Een mooi voorbeeld van dit „Harpstedt-achtig” aardewerk kon met de scherven uit kuil 44 (n^r 86) gerekonstrueerd worden. Ongeacht de problemen rond oorsprong en ontwikkeling van Harpstedt- en Harpstedt-achtig aardewerk kan voor beide wel een parallelle datering aangenomen worden. Resten van urnen die nog tot oudere vormen behoren, menen we in de n^{rs} 22 (?), 90 en 100 te herkennen. Met hun gladde halspartij en in het geval van n^r 100, de rij vingertopindrukken op de schouderwieling, behoren ze nog tot het vormengoed van de vroege IJzertijd. Het is slechts later dat we meer urnen zien opduiken die tot boven toe besmeten zijn. Ook naar de vorm worden de recipiënten met inbuigende rand en schouder — varianten van Stampfuss' typen b en d — laat gedateerd, d.i. ten vroegste vanaf de overgang naar de midden IJzertijd (naar Verwers)⁽¹⁸⁾. Grote voorraadpotten, eerder dolia, verwant met de besmeten urn n^r 86, vindt men echter ook al regelmatig in een late Hallstattkontekst⁽¹⁹⁾. Een andere vorm in het gamma van het besmeten aardewerk zien we in kuil 38 onder het n^r 38: een eivormige, bijna biconische urn met opstaande rand. Deze vorm komt reeds vanaf Ha-C voor in enkele nederzettingen⁽²⁰⁾.

Aansluitend bij de hier besproken reeks voorraadpotten vonden we scherven van dikwandige grote potten, meestal met gladde brede uitstaande rand. Op enkele schouderfragmenten zien we dat een brede en dikke lijst met grote vingertopindrukken of brede kerven opgelegd werd (n^{rs} 3, 17-21, 44-45, 89). Deze reliëflijscheidt gewoonlijk de gladde hals en rand van het besmeten deel van de wand. De uitstaande hals en de verhouding glad-ruw op de wand herinnert aan *Schrägrandurnen* uit de vroege IJzertijd. Goed vertegenwoordigd zijn deze voorraadpotten met schouderlijst in de oudere fase van de Hunsrück-Eifel-Kultur (HEK I = Ha-D), daar waar ze in de volgende fase eerder zeldzaam worden⁽²¹⁾.

¹⁸ R. STAMPFUSS, Das Vordringen der Germanen zum nördlichen Niederrhein und die Ausbreitung der harpstedter Kultur, *Mannus* 17, 1925 (1928), 287-308. — ID., *Siedlungsf. d. jüngeren Bronze- und älteren Eisenzeit im westl. Ruhrgebiet*, *Quellenschr. z. westd. Vor- und Frühgesch.* 7, Bonn, 1959, 18-21. — K. TACKENBERG, *Die Kultur d. frühen Eisenzeit in Mittel- und Westhannover, Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen* I, 3-4, Hildesheim-Leipzig, 1934, 51-67. — G.J. VERWERS, *Id.*, 129-133, 136-137.

¹⁹ A. VAN DOORSELAER, Nederzetting uit de IJzertijd te Huise-Lozer, in *Oudheidk. Opgr. en vondsten Oost-Vl.* 6, *Kult. Jb. Prov. Oost-Vl.* 26, 1972 (1973), 358; cfr. fig. 50.

²⁰ R. STAMPFUSS, *Siedlungsfunde* ..., 36-37; Taf. 10, 10.

²¹ H.E. JOACHIM, *Die Hunsrück-Eifel-Kultur am Mittelrhein*, *Beih. Bonn. Jahrb.* 29, Köln-Graz, 1968, 58, 75, 102. — E. NEUFFER, *Siedlungsf. d. Hunsrück-Eifel-Kultur*, *Bonn. Jahrb.* 143-144, 1938-1939, o.a. 37.

Tussen het ruwwandige aardewerk zijn er tenslotte nog wat kommen en schalen, die ons inziens weinig commentaar behoeven (n^{rs} 8-10, 12-13, 26, 33-34, 60-64, 93). De meeste vormen verraden een Rijnse urnenveldtraditie. Dit is ook zo voor de randstukken van de grote schalen met brede randgleuf, die teruggaan op de schalen en kommen met „getrapt” randprofiel uit de urnenveldenperiode en die zich verder ontwikkelen (pl. II, 12-13, 26; V, 48)⁽²²⁾.

Naast het aardewerk is er slechts één niet-keramisch fragmentje te vermelden, gevonden in de vulling van de Romeinse kelder. Het gaat om een stukje van een glazen armband, kobaltblauw van kleur. Het is te katalogeren bij Haevernick's type 7a, waarvan de variëteit met gelijkmatig en trapsgewijs afnemende ribben in aanmerking kan genomen worden. Hoewel laat La Tène, kan dit type ook nog wel in een Romeinse kontekst voorkomen⁽²³⁾.

5. Besluit: de datering van de nederzetting

Op uitzondering na van dat ene stukje van een glazen armband uit de late La Tène-periode, hoort het gros van de vondsten thuis op het einde van de vroege en op de overgang naar de midden IJzertijd. Deze datering wordt ondersteund door het C 14-resultaat bekomen op houtskool uit kuil 35: 2430 ± 85 BP (Lv-497), hetzij 480 ± 85 BC (niet gekalibreerd). Deze datum lijkt volledig in overeenstemming met het archeologisch materiaal.

Of we deze datering nu ook mogen aanvaarden voor het gebouw is waarschijnlijk, maar helemaal niet zeker. Nergens is er immers enig stratigrafisch verband tussen de kuilen, die dateerbaar materiaal leverden, en de paalsporen van het gebouw. Waar we dit wel hadden kunnen treffen, nl. op het kontaktpunt tussen paalspoor 6 en de kuil 45 was dit door de aanleg van enkele Merovingische graven zo verstoord dat er niets meer uit op te maken viel (fig. 3 en pl. I). Bij de aanleg van graf 54 werd de kuil van paalspoor 7 geraakt, zoals dit ook gebeurde bij paalspoor 5 toen graf 58 gedolven werd. Dat bij de aanleg van graf 77 een paalspoor volledig werd weggegraven is een stratigrafisch argument, dat echter geen bewijskracht meer bezit, aangezien het paalspoor verdwenen is. Dit laatste graf oversneede eveneens de langwerpige rechthoekige uitgraving 61, die op haar beurt de paalkuilen 13 en 14 elk voor de helft had weggegraven (fig. 3 en pl. I). In deze uitgraving vonden we enkele Romeinse scherven en stukken van Romeinse dak-

²² W. DEHN, *Kataloge d. west- und süddeutscher Altertumsammlungen. VII. Kreuznach 1*, Berlin, 1941, 72 (met fig. 38, 21-25), 78 (met fig. 46, 7 en 47, 7). — Cfr. o.a. A. CAHEN-DELHAYE, *Contribution à l'étude de la céramique d'habitat de l'Age du Fer en Hesbaye*, *Helinium* 13, 1973, 247, fig. 27-28; cfr. 253. (= *Arch. Belg.* 156). — Id., *Sondage dans un site d'habitat de l'Age du Fer à Orp-le-Grand*, *Arch. Belg.* 151, Bruxelles, 1973, fig. 9, 5-6.

²³ Thea E. HAEVERNICK, *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem Europäischen Festland*, Bonn, 1960, 50-51, 84, 91, 138-145; Taf. 22: kaart 9 — Cfr. A. PED-DEMORS, *Latèneglasarmringe in den Niederlanden*, *Anal. Praeh. Leid.* 8, 1975, 93-145.

pannen. Hieruit volgt dat het houten gebouw ten laatste in de Romeinse periode ten gronde gegaan kan zijn, op het ogenblik dat een der dragende dakzuilen (n° 13) verdween. Verder laten de stratigrafische vaststellingen ons niet toe te gaan. Nochtans zijn er enkele andere argumenten die hoewel subjectief toch niet zonder belang zijn. Zo werd er in de paalkuilen van het gebouw nooit enige scherf gevonden die een post-IJzertijd-karakter bezat, daar waar dit in een ganse reeks andere paalkuilen wel regelmatig voorkwam. Zo ook vonden we in paalkuil 26, totaal geïsoleerd gelegen ten opzichte van het gebouw, enkele scherven (pl. II, 1-2), die we samen met het andere aardewerk konden dateren. Dit paalspoor tekende zich op identiek dezelfde wijze af als de sporen van het gebouw. Verder is er het feit dat er tussen de paalkuilen 1-26 en de kuilen 27-49 (fig. 2) praktisch geen verschil bestond in de manier waarop ze zich in de leemgrond aftekenden, uitgeploogd en vervaagd, en met een gelijkende vulling. Tenslotte is er de kuil 49, die doorgraven werd door de grote paalkuil 51, zelf op zijn minst vroeg-Romeins, en die we menen in verband te moeten brengen met het gebouw, hoewel dit een veronderstelling is.

Alles samen genomen menen we dat er geen elementen zijn die een kronologische band tussen het gebouw en de gedateerde kuilen in de weg staan. Een jongere datering kunnen we evenwel niet uitsluiten.

Tot slot willen we er even op wijzen dat het archeologisch materiaal uit dit gedeelte van de nederzetting langs de Diepestraat met een aanvaardbare C 14-datum ons een idee geeft van het gebruiksaardewerk in Haspengouw op de overgang van de vroege naar de midden IJzertijd, laat ons zeggen 6de-begin 5de eeuw v. Chr., en waaruit weinig of geen preciese en gesloten vondsten bekend zijn⁽²⁴⁾. Ook al mogen we aannemen dat we slechts een klein deel van de nederzetting kennen, is het beeld tamelijk homogeen. Andere nederzettingen in de onmiddellijke omgeving zoals deze van de Staberg te Rosmeer amper 750 m ten NO van de Diepestraat gelegen, en deze op de Kayberg te Vlijtingen, op ca. 2.750 m ten ZO ervan, vullen dit beeld aan⁽²⁵⁾ en wel in die zin dat men in het archeologisch materiaal van de drie nederzettingen een evolutie kan merken. Vergeleken met de nederzetting langs de Diepestraat maakt deze op de Kayberg te Vlijtingen een meer klassieke indruk, typologisch iets ouder. Men vindt er meer resten van cylinderhalsurnen en *Schrägrandurnen* en ook het besmeten aardewerk is meer kenmerkend voor de vroege fase van de IJzertijd. Slechts 2 fragmenten van geknikte schalen en een viertal scherven met kamversiering verwijzen al naar de overgang naar de volgende periode. Bij het materiaal op de Staberg daarentegen,

²⁴ *Status quaestionis*: S. J. DE LAET - A. VAN DOORSELAER, La transition du Hallstatt à La Tène en Belgique, IXe Congr. Inter. Sciences préh. protoh. Coll. XXIX, Nice, 1976, 23-39.

²⁵ H. ROOSENS - G. V. LUX, Een nederzetting uit de IJzertijd op de Staberg te Rosmeer, Arch. Belg. 109, Brussel, 1964. — M. VANDERHOEVEN, Sporen van een nederzetting uit de IJzertijd op de Kayberg te Vlijtingen, Publ. Prov. Gallo-Rom. Museum Tongeren 24, Tongeren, 1978.

zien we echter ook aardewerk dat jonger is dan dit van langs de Diepestraat, waaronder geknikte La Tène-schalen. Hieruit moet blijken dat ze ook langer is blijven bestaan. We mogen geredelijk aannemen dat de 3 nederzettingen gelijktijdig bestaan hebben, ook al is het onmogelijk te bepalen hoelang. In ieder geval is eerst deze te Vlijtingen verlaten, later op de overgang naar de midden IJzertijd deze langs de Diepestraat en later nog, in de loop van de midden IJzertijd, de nederzetting op de Staberg.

II. DE ROMEINSE PERIODE

1. Sporen van houtbouw

Opvallend verschillend van de paalsporen, die we tot de IJzertijdnederzetting rekenden, waren enkele andere paalkuilen (fig. 2, 50 tot 56): eerder grote rechthoekig tot vierkantig gekapte stammen, die zo diep ingegraven waren dat we ze nog tot 1 m diep onder het opgravingsniveau konden volgen. Enkele waren op een dun laagje groenkleurige klei gesteund. In het oog springen de sporen 50, 51 en 52 (fig. 2): de verkleuringen van de palen zelf maten respectievelijk $54 \times 26/29$ cm, 55×30 cm en 55×35 cm. Om ze te planten had men grote vierkante tot ronde kuilen uitgegraven, waarvan de doormeter in het laatste geval zelfs 1,40 m bereikte. Op het algemeen plan kan men wel enkele palen tot een rechthoek verbinden, maar verder brengt dit ons niet. De relatieve kronologische positie van deze palen kan als volgt bepaald worden. In de vulling van kuil 55 vonden we 2 kleine scherven terug, die eerder „Romeins” aandoen. Anderzijds sneed kuil 51 doorheen kuil 49, waarvan we aangenomen hebben dat ze in verband stond met het houten gebouw uit de IJzertijd (fig. 2, 1-21).

Een derde reeks paalsporen, die we op morfologische basis even afzonderlijk moeten behandelen, liggen tussen, onder en ten zuiden van de resten van de Romeinse villa. Op het overzichtsplan van de houtbouwsporen zijn ze niet genummerd weergegeven (fig. 2). Meestal ging het om vierkante, soms rechthoekige kuilen, waarin slechts zelden een kern te zien was. De afmetingen schommelden tussen 20 en 50 cm en meestal waren ze tamelijk ondiep. Hoewel men in deze reeks palen wel alignementen kan zien, blijft het beeld toch te fragmentair. Naast talloze brokjes verbrande leem, waarbij soms huttenleem, en houtskool, bevatten zij ook enkele stukjes van pannen. Als geheel mogen we deze groep palen ouder dan de villa klasseren, aangezien enkele slechts onder de uitbraaksporen van het stenen gebouw zichtbaar werden. Stratigrafisch is dit de enige aanduiding; met de andere groepen paalsporen was geen enkel verband noch oversnijding te zien.

2. De villa

Van de Romeinse villa blijven slechts enkele geringe resten over, verspreid over een oppervlakte van ca. 18 bij 14 m. Het best bewaard is de kelder 57 (pl. I), die binnenwerks 4,72 bij 4,09 m meet. De 52 tot 88 cm dikke muren, bestaande uit silexknollen en panfragmenten gebed in gele, zandige mortel, zijn nog maximum 1,99 m hoog, de parementen maximaal 1,82 m. Deze laatste zijn zeer zorgvuldig gemetst met gezaagde mergelblokjes, geplaatst in horizontale rijen van ca. 10 cm hoogte, op een basislaag van silexknollen (fig. 6). In de noordoostelijke wand onderscheidt men vier horizontale steigergaten op 1,35 m boven de bodem. Een gat

Fig. 6. Zicht op de Romeinse kelder (vanuit het N.)

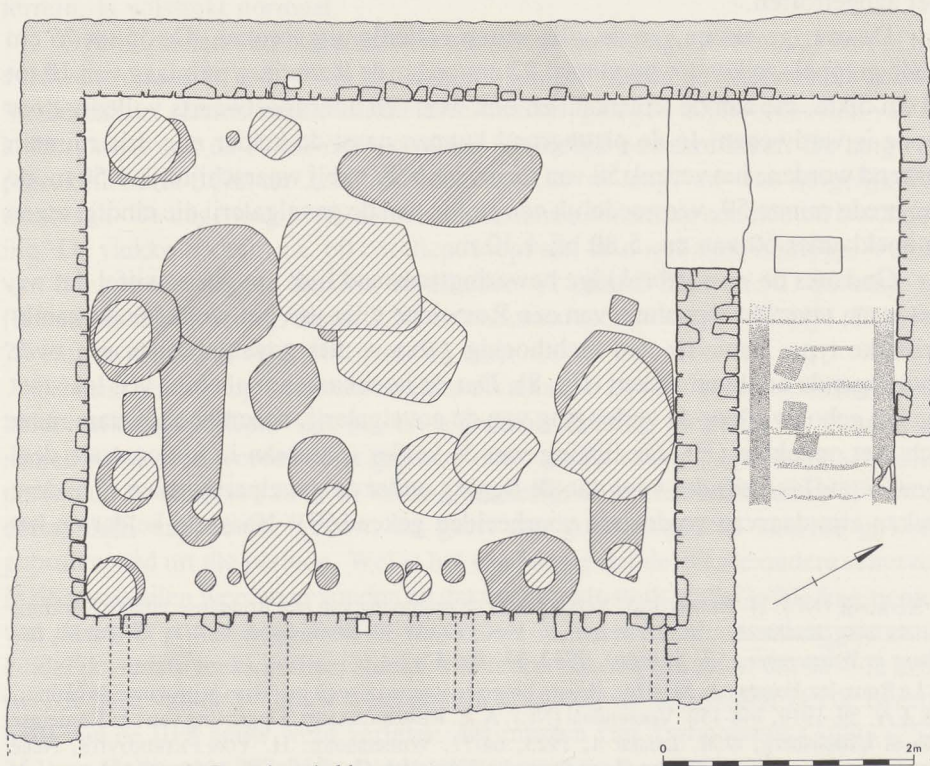

Fig. 7. Plan van de Romeinse kelder.

van houten staanders van ca. 23 bij 25 cm vindt men in elk der noordoost- en zuidwestwanden, achter het parement.

In de bodem van de kelder zijn kuultjes uitgegraven om er de dolia en kruiken in vast te zetten (fig. 7), de kleinere liggen vrij regelmatig langs de noordoost- en zuidoostwanden verspreid, de grotere in het midden en tegen de noordwestmuur. Twee periodes kunnen hier onderscheiden worden: de oudste is afgedekt door een aangedamde leemlaag met allerlei puin, of is door de jongere gesneden. In de eerste en in de aangedamde vloerlaag werden de oudste scherven teruggevonden. Na het verlaten van de villa werd de kelder opgevuld met een tot 1 m dikke puinlaag, waarin het grootste deel van het vondstenmateriaal werd aangetroffen, naast verkoolde balken, pannen, enkele gezaagde boogstenen in mergel (mogelijk van de deuroverdekking), en brokken van 2 tot 3 cm dikke pleister van harde, witte mortel waarin de voegen van het blokjesparament met een afgerond ijzer nagebootst en met rode verf onderstreept zijn, en enkele brokjes steenkool.

Een 1,34 m brede deuropening leidt in de noordwestelijke hoek naar de 1,26 m brede trapkoker die parallel aan de noordwestelijke kelderwand was aangelegd. Een uitbraakspoor verradt de aanwezigheid van een drempelsteen. De trap bestond uit houten treden bevestigd op twee ligbalken van ca. 14 bij 15 cm. De ondergrond was daartoe min of meer trapvormig uitgegraven. Spijkers werden er niet aangetroffen.

De overige muren van de villa waren volledig uitgebroken. De 55 tot 75 cm brede greppels reiken tot maximaal 22 cm onder de Romeinse puinlaag van 10 tot 20 cm dikte, die aan de straatkant en ook west- en noordoostwaarts volledig door erosie is verdwenen. In de plattegrond kunnen naast de kelder nog drie ruimten herkend worden; het vertrek 58 van ongeveer 5,20 m bij waarschijnlijk 4,50 m, de 3 m brede ruimte 59, vermoedelijk een stukje van de gevelgalerij die eindigt tegen de hoekkamer 60 van ca. 5,80 bij 4,10 m.

Ondanks de zeer gebrekkige bewaringstoestand lijdt het geen twijfel dat wij hier staan voor het woonhuis van een Romeinse villa van het welbekende karakteristieke type, namelijk een rechthoekig gebouw met gevelgalerij tussen twee uitspringende hoekvertrekken (fig. 8). Dat de hoekkamer zoals hier vrij los staat van het gebouw, door de verlenging van de gevelgalerij, is eerder zeldzaam maar toch niet onbekend⁽²⁶⁾. De ligging van de kelder achteraan in het centrale deel komt in ons land minder voor dan de ligging onder de gevelpartij, maar in andere streken zijn daarvan voldoende voorbeelden gekend⁽²⁷⁾. Naast de kelder en het

²⁶ Kerkrade (NL): H. BRUNSTING, Verslag over de opgraving van een Romeinse villa te Kerkrade (Krichelberg-Kaalheide), *Berichten R.O.B.* 1950, 13, 31-32. Remmingsheim (D): O. PARET, *Die Römer in Württemberg III*, Stuttgart, 1932, 38, fig. 15.

²⁷ Le Roux-lez-Fosses: A. MAHIEU, Ruines belgo-romaines mises à jour dans la province de Namur, *A.S.A.N.* 29, 1910, 144-150. Voerendaal (NL): A. E. REMOUCHAMPS, Opgraving van een Romeinse villa te Ubachsberg, *O.M. Leiden* 4, 1923, 64-77. Wollersheim: H. VON PETRIKOVITS, Neue Forschungen zur römerzeitlichen Besiedlung der Nordeifel, *Germania* 34, 1956, 99-125.

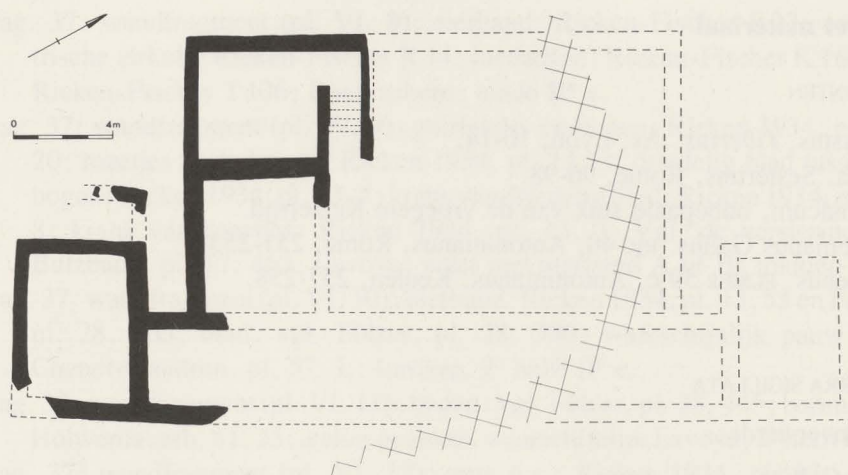

Fig. 8. Interpretatieplan van de Romeinse villa.

vertrek 58 lag vermoedelijk een grote zaal, het hoofdbestanddeel van dit villatype. De oriëntering van de gevel naar het zuidoosten, parallel met de helling van het terrein, is volstrekt normaal.

Overblijfselen van bijgebouwen werden er niet aangetroffen. Zij zijn ofwel verdwenen door de erosie van het terrein of liggen buiten de onderzochte sektor. Verder zijn er slechts enkele kuilen te vermelden, gelegen ten noordoosten van de kelder, waar ook de Romeinse woonlaag plaatselijk bewaard bleef. De langwerpige kuil 61 is 1,70 tot 2,40 m breed en 5,20 m lang, en was mogelijk een mestvaalt. De nagenoeg verticale wanden kunnen wijzen op een houten beschoeiing. De vlakke bodem, ca. 60 cm diep, loopt aan de noordzijde omhoog. Verder van het gebouw liggen de drie afvalkuilen 62 (diam. 2,40 m; d. 40 cm), 63 (bovenaan cirkelvormig, diam. 2,20 m; onderaan rechthoekig: 1,84 bij 1,60 m; d. 75 cm) en 64 (3,60 bij 2,10 m; d. 45 cm).

Naast een weinig vaatwerk uit deze afvalkuilen zijn de meeste vondsten uit de kelder afkomstig. Daar slechts een algemene datering mogelijk is, kunnen zij samen behandeld worden. Het grootste deel van dit omvangrijk materiaalpakket dateert uit de slotfase van de bewoning, namelijk de tweede helft van de II^{de} en de eerste helft van de III^{de} eeuw, en geeft een goed overzicht van het gewone gebruiksgoed uit die periode. Wel is het van belang dat de enkele oudere scherven in de afvalkuilen werden gevonden en dat meermaals sterk verbrijzelde fragmenten van dezelfde potten aangetroffen werden in de aangedamde vloerlaag die in de kelder de oudste reeks kuiltjes afdekt. Het is dan ook vrijwel zeker dat de villa in de tweede helft van de I^{ste} eeuw werd opgericht en kort na het midden van de tweede helft van de III^{de} eeuw werd verlaten. De munten van Trebonianus Gallus (251-253) en Gallienus (257-258) dienen als *terminus post quem*.

3. Het materiaal

1. MUNTEN

Augustus, *Tiberius*. As, Lyon, 10-14.

Nerva. Sestertius, Rome, 96-98.

Orichalcum, onbepaald stuk van de vroegere Keizertijd.

Trebonianus Gallus. RIC 40, Antoninianus, Rome, 251-253.

Gallienus. ELMER 59 c, Antoninianus, Keulen, 257-258.

2. TERRA SIGILLATA

a) Onversierde:

Zuid-Gallië:

Drag. 18: randscherf; 2^e helft I^e e.

Drag. 18/31: 4 scherven; 2^e helft I^e e.

Midden-Gallië:

Drag. 15/17 met stempel TITLM: Oswald, Stamps, p. 318 (Lezoux; Hadrianus-Antoninus), maar beter D. Gabler-E. Kocztur, pl. VI en p. 70 (140-170) (pl. VI, 1).

Drag. 18/31: rand- en bodemscherf: IIe e.

Drag. 32: randscherf; 2^e helft IIe e.

Drag. 33: 2 ex., een met deel van rozetstempel (pl. VI, 2); IIe e.

Oost-Gallië:

Drag. 18/31: 2 bodemscherven; IIe e.

Drag. 31: 2 scherven; 2^e helft IIe e.

Drag. 32: 1 ex. en 6 randscherven; 2^e helft IIe - 1^e helft IIIe e.

Drag. 33: 5 rand- en 2 bodemscherven; 2^e helft IIe e.

Drag. 33: einde IIe - 1^e helft IIIe e.

Drag. 38: 1 randfragment; 2^e helft IIe - begin IIIe e.

Drag. 40: 4 ex. en 5 randscherven; 2^e helft IIe - 1^e helft IIIe e.

Drag. 40 (diep model): 4 ex. (pl. VI, 3-4); einde IIe - 1^e helft IIIe e.

Drag. 44: 2^e helft IIe - begin IIIe e.

Drag. 45: 2 voet-, 10 rand- en 2 wandscherven, waarvan 3 met leeuwepoppen (pl. VI, 5-6); 2^e helft IIe - 1^e helft IIIe e.

b) Versierde: Oost-Gallië:

Beker met barbotineversiering Lud. VMc (pl. VI, 7); Oswald-Pryce, pl. LXXX, 8; Rheinzabern; 2^e helft IIe - 1e helft IIIe e.

Randfragment van beker; vgl. Oswald-Pryce, pl. LXXX; 2e helft IIe - 1e helft IIIe e.

Drag. 37: 3 bodem- en randfragmenten: IIe e. en 2e helft IIe e.

- Drag. 37: wandfragment (pl. VI, 8); eierband: Ricken-Fischer E 27; concentrische cirkels: Ricken-Fischer R 14; médaillon: Ricken-Fischer K 16; ree: Ricken-Fischer T 106; Rheinzabern; einde IIe e.
- Drag. 37: wandfragment (pl. VI, 9); guirlandes en bogen: Ricken 1934, pl. 13, 20; rozetjes in de bogen: Ricken 1934, pl. 13, 3; driedelig blad tussen de bogen: Ricken 1934, pl. 13, 7; krans van driedelig blad: Ricken 1934, pl. 13, 8; krans van rozetjes: Ricken 1934, pl. 13, 3. Vgl. de versiering met Butzbach, pl. 17, 463; Lavoye; waar met eierband A of B; midden IIe e.
- Drag. 37: wandfragment (pl. VI, 10); eierband: Ricken 1934, pl. 13, 53 en Fölzer, pl. 28, 465; blad: vgl. Fölzer, pl. 28, 396; waarschijnlijk pauw n.r.: Chenet-Gaudron, pl. 57, L; Lavoye, 2^e helft IIe e.
- Drag. 37: wandfragment (pl. VI, 11); bogen: vgl. Fölzer, pl. 28, 445; boom: vgl. Holwerda, afb. 81, 25; atelier onzeker, waarschijnlijk Lavoye; 2^e helft IIe e.
- Drag. 37: wandfragment (pl. VI, 12); man n.r.: Ricken 1934, pl. 13, 42 en Holwerda, afb. 82, 5; Lavoye; 2^e helft IIe e.
- Drag. 37 (pl. VI, 13); eierband: Tongeren 1, pl. 44, 7; arcade: Fölzer, pl. 28, 443; blad: Ricken 1934, pl. 13, 6 en Fölzer, pl. 28, 407; fluitspeler: Ricken 1934, pl. 13, 44 en Fölzer, pl. 28, 356; Lavoye; rond het einde van de IIe e.
- Drag. 37: wandfragment (pl. VI, 14); getorseerd staafje: Kiss, pl. 6, 87; vrouw: Kiss, pl. 4, 9; vgl. de versiering met Kiss, pl. 24, 1-7; Westerndorf; 1^e helft IIIe e.

3. BELGISCHE WAAR

Terra nigra fles in fijne lichtbruine klei met donkergrijze wanden, geglad; type Tongeren 37a (pl. VII, 1).

Wandfragmenten van 2 of 3 grote bol-ovale bekers met schuine rand en kerfbanden; fijne oranje-beige klei met grijze kern en lichtbruine tot bruinoranje klei.

4. POMPEJAANS ROOD AARDEWERK

Klein randfragment van het type Blicquy 1⁽²⁸⁾ en Gose 252; fijne lichtbruine klei met donkerrode verflaag.

5. GEBRONSD AARDEWERK

In fijne, oker- tot oranjekleurige klei, grijs in kern, matig hard gebakken; bruinige deklaag met „goudglimmer” op de gladde buitenwanden.

Bolbuikige urne met schuine rand, versierd met knoppen; type Tongeren 43 (pl. VII, 2).

²⁸ S.J. DE LAET-H. THOEN, Etudes sur la céramique de la nécropole gallo-romaine de Blicquy (Hainaut). IV. La céramique à enduit rouge-pompéien, *Helinium* IX, 1969, 28-38.

Urne met omgeslagen rand en niet doorboorde gietskanten; type Niederbieber 80 (pl. VII, 3).

6. GEVERNIST AARDEWERK

De volgende technieken zijn vertegenwoordigd:

A. witte tot geelachtige klei met een matte deklaag, oranjebruin tot bruinrood en zwart; matig tot hard gebakken.

B. lichtbruine tot oranje klei met matte deklaag, roodbruin tot bruinzwart en zwart; matig tot hard gebakken.

C. oranje-bruine klei, soms grijs met oranje kern, met glanzende deklaag, bruinzwart tot zwart; dunwandig en hard tot zeer hard gebakken.

D. lichtgrijze klei met meestal glanzende deklaag, lichtgrijs tot grijszwart en zwart; dunwandig en hard tot zeer hard gebakken.

Type Niederbieber 32, Tongeren 7 en Gose 196-199: fragmenten van minstens 22 bekken in de technieken A (2 ex.), C (1 ex.) en vooral B. De meeste stukken zijn versierd met kerfbanden. Verder treft men slechts 2 exemplaren aan bestrooid met zandkorrels (techniek A), één met zandkorrels en deuken (B), één met schubben (B), twee met deuken (B-C) en één met deuken en kerfbanden (B); diam. ca. 6,7-11,5 cm (pl. VII, 4-6).

Type Niederbieber 33, Tongeren 12-13 en Gose 200 vv. Een tiental volledige exemplaren gingen sinds de opgraving verloren. De overblijvende scherven behoren tot minstens 33 bekken, waarvan 6 in techniek C, de overige in techniek D. Een vijftal stukken dragen geen versiering of enkele smalle kerfbanden (pl. VII, 7-8). De overige zijn deukbekken, meestal met een of meerdere kerfbanden (pl. VII, 9-10). De deuken zijn cirkelvormig of ovaal, soms herleid tot smalle verticale knepen; diam. ca. 5,5-10 cm.

Type Niederbieber 30b, Tongeren 3 en Stuart 3: fragmenten van 3 bekken in techniek A; 2 ex. met kerfband; diam. 7-7,5 cm (pl. VII, 11).

Type Hofheim 22, Gose 220-221 en Stuart 16: randfragment van een schaalte in techniek B; diam. ca. 10 cm (pl. VII, 12).

Randfragment van beker of schaalte in techniek C, wellicht van het type Niederbieber 39a; diam. ca. 10 cm (pl. VII, 13).

Type Gillam 341⁽²⁹⁾: deksel van „Castor box” in techniek B met paarsbruine deklaag (pl. VII, 14); cfr. Hees, pl. 3,25b.

Type Niederbieber 40, Tongeren 21 en Gose 230-232: fragmenten van zeven borden in techniek A (6 ex.) en B; diam. 19-26 cm; h. 2,8-4 cm (pl. VII, 15-16).

²⁹ J. P. GILLAM, *Types of Roman Coarse Pottery Vessels in Northern Britain*, Newcastle upon Tyne, 1968, 34, fig. 32.

7. GEWOON AARDEWERK

In grote lijnen kunnen de volgende technieken onderscheiden worden:

- A. korrelige grijze klei, soms donkergrijs in kern, verschaald met kwarts en zwart baksteengruis; buitenwand soms donkergrijs.
- B. oranjebruine tot bruine klei, meestal duidelijk gelaagd, verschaald met kwarts en/of grof gemalen, wit en soms fijn rood baksteengruis; buitenwanden oranjebruin tot donkerbruin.
- C. oranje tot geelbruine korrelige klei, verschaald met fijn kwartsgruis, buitenwanden min of meer geglad.
- D. witgele tot beige en soms rozige klei, van zeer fijn tot korrelig gelaagd (afschilferend), verschaald met wit en/of roodbruin, fijn tot middelmatig kwartsgruis, soms een weinig rood baksteengruis; wanden grijs tot bruin gesmookt.
- E. okerbruine tot oranje, tamelijk fijne klei, verschaald met fijn zand, buitenwand en rand met bruine verflaag bedekt, op buitenwand glad gestreken en wit-bruin tot bruin gekleurd.
- F. geel-bruine tot okerbruine klei, soms oranjig in kern, verschaald met wit en roodbruin kwartsgruis, wanden gedeeltelijk grijs gesmookt (mogelijk Urmitzer-waar).
- G. witgele en gemsleurige klei, fijn tot middelmatig gezuiverd, met weinig kwarts en/of baksteengruis verschaald.
- H. korrelige oranje klei, met fijn kwartsgruis verschaald.

a. *Kruiken*

Type Gose 383-384: tuit in fijne witte klei; tweeledig oor (pl. VIII, 1).

Type Gose 388-389 en Tongeren 70-72: twee tuiten in tamelijk fijne witte klei (pl. VIII, 2-3).

Type Tongeren 58-59: peervormige kruik in tamelijk fijne, bleekroze klei, verschaald met kwarts; roodbruine beschildering (pl. VIII, 4).

Type Gose 406: in tamelijk fijne, witgele klei met een weinig kwartsverschraling (pl. VIII, 5).

Type Gose 512: vier kruikhalzen met gietsluit in technieken B (1 ex.) en D; twee- en drieledige oren; diam. rand: 7,3 tot 10,4 cm (pl. VIII, 6-7).

Amfoorhals met bandvormige rand, brede tweeledige oren met vingerindruk aan de basis; korrelige beige klei, oranjig in kern, met kwarts en baksteenverschraling (pl. VIII, 8).

Bandvormige rand van vermoedelijk een Spaanse amfoor; tamelijk fijne, okerkleurige klei (pl. VIII, 9).

b. *Mortaria*

Type Tongeren 91 en 101: twee fragmenten met verticale rand; okerbruine klei; diam. 26-27 cm (pl. IX, 1-2).

Type Tongeren 92-100, Gose 455-462 en Stuart 149: 21 ex. in gemskeurige tot geelgrijze klei, tamelijk glad- tot ruwwandig, meestal verschraald met kwartskorrels, soms eveneens een weinig rood baksteengruis; één ex. draagt de stempel VARIATVS(F); diam. 28-46 cm (pl. IX, 3-8).

c. Kookpotten

Type Stuart 201 A en Gose 530: randfragment met omgebogen rand; techniek A; diam. ca. 17 cm (pl. IX, 9).

Fragment met omgebogen en verdikte rand; techniek B; diam. 22 cm (pl. IX, 10).

Zelfde rand; versiering met van binnen naar buiten uitgedrukte knoppen; techniek C (pl. IX, 11).

Type Gose 532-535 en Tongeren 106: kookpotten met omgeplooid rand in technieken A (3 ex.), B (3 ex.) en D (9 ex.); diam. 13 tot 22 cm (pl. IX, 12-15).

Twee ex. met horizontaal omgeplooid rand in technieken D (pl. IX, 16) en E; meerdere wandscherven van deze laatste dragen een kerfbandversiering; diam. ca. 15-16 cm.

Fragmenten van kookpotten met horizontale rand met dekselgeul in technieken B (1 ex.), D (4 ex.) en F (3 ex.); diam.: 15,5-18,5 cm (pl. IX, 17-18).

Type Gose 540-544, Niederbieber 89 en Alzei 27⁽³⁰⁾: kookpotten met hartvormig randprofiel, in technieken B (27 ex.), D (15 ex.) en F (4 ex. o.m. pl. IX, 24); diam. 14-28 cm (pl. IX, 19-24).

Type Gose 554: kookpot met horizontale rand, in techniek B; diam. 23 cm (pl. IX, 25).

Ronde, omgeslagen rand van een kookpot in grijsblauwe Rupeliaanse klei; diam. onbepaald (pl. IX, 26); cfr. H. THOEN, *De Gallo-Romeinse nederzetting van Waasmunster-Pontrave, Oudheidkundige Repertoria B-III*, Brussel, 1967, p. 47-49, fig. 17, 4-8.

Type Gose 421-422, Tongeren 117b en Stuart 146: zgn. honingpot in korrelige gemskeurige klei met grof rood baksteengruis en enkele kwartskorrels; rand zwart gelakt en oren afgebroken (pl. IX, 27).

Type Gose 427: zgn. honingpot in bleke, beige-bruine klei (pl. IX, 28).

d. Kommen

Type Niederbieber 105 en Gose 495-497: techniek D, diam. 15 cm (pl. X, 1).

Type Gose 500-504 en Tongeren 116: kommen met horizontale rand in de technieken B (2 ex.), D (2 ex.), G (2 ex.) en H (1 ex.); diam. ca. 19-34 cm (pl. X, 2-3).

³⁰ W. UNVERZAGT, *Die Keramik des Kastells Alzei, Materialien zur römisch-germanischen Keramik* 2, Bonn, 1968.

Type Niederbieber 110 en Tongeren 134: kommen met horizontale rand met dekselgeul in de technieken A (2 ex., pl. X, 7), B (5 ex., pl. X, 6), D (8 ex., pl. X, 4-5) en G (4 ex.); diam. 14,5 - 30,5 cm.

Type Gose 505-506: kommen met hartvormig randprofiel in de technieken B (12 ex.) en D (7 ex.); diam. 14,5 - 24 cm (pl. X, 8-11).

Type Gose 485-488: kommen in de technieken B (1 ex.), D (5 ex.) en G (1 ex.); diam. 13-30,5 cm (pl. X, 12-13).

Type Tongeren 111: 3 fragmenten in de technieken A, C en G; diam. 21-25 cm (pl. X, 14-15).

e. *Bekers*

Twee bekera met omgeslagen rand in bleekbeige tot beige-bruine klei, verschaald met baksteengruis en met geelbruine oppervlakken; versierd met van binnen naar buiten uitgedrukte knoppen; imitaties van gebronsde waar van het type Gose 236; diam. ca. 15 cm (pl. X, 16).

Imitaties van gevernist aardewerk van het type Niederbieber 32, Tongeren 7 en Gose 196-199; twee exemplaren in fijne geel-oranje en okerbruine klei zijn versierd met afwisselend ronde en smalle, verticale deuken (pl. X, 17). Enkele randscherven in de technieken D (3 ex.), F (2 ex.) en G (2 ex.) behoren tot meestal zorgvuldig gegladde bekera, al dan niet met kerfbanden (bv. pl. X, 18 in techniek F); diam. ca. 10-17 cm; cfr. Tongeren type 87 en 89; een fragment (pl. XI, 1) in techniek C behoort tot een ingesnoerde beker; cfr. Hees, pl. 7, 26.

Type Tongeren 112: scherven van bekera met steile rand en kerfbanden, in de technieken D (4 ex.) en F; diam. ca. 9-15 cm (pl. XI, 2).

Type Tongeren 104a: fragmenten van zgn. „Tongerse” bekera in de technieken B (6 ex.) en D (7 ex.), deze laatste meestal met fijn gegladde buitenwanden en kerfbanden; diam. ca. 9-16 cm (pl. XI, 3).

Type Tongeren 104b: kleine bekera in oranje-bruine tot bruine klei (5 ex.), zonder versiering; diam. ca. 7-7,5 cm (pl. XI, 4-6).

f. *Borden*

Type Gose 465 vv., Tongeren 136-137 en Stuart 216-218:

pl. XI, 7: 10 ex. in techniek D; diam. 15-31 cm; h. 3, 2-5,5 cm.

8: 1 ex. in techniek A en 3 in D; diam. 19-27 cm; h. 3,9-5,2 cm.

9: 3 ex. in techniek D; diam. 17-22,5 cm; h. 3,5-5,1 cm.

10: 6 ex. in techniek D; diam. 16-32 cm; h. 3,6-5,8 cm.

11: 3 ex. in techniek D; diam. 21-29 cm; h. ca 4,5 cm.

12: 3 ex. in techniek D; diam. 23-31 cm; h. ca. 5,8 cm.

13: 2 ex. in technieken B en D; diam. 26-29 cm; h. 7 cm.

14: 1 ex. in techniek D; diam. 29,5 cm; h. 7,5 cm.

g. *Deksels*

Tiental exemplaren in de technieken B en D, met min of meer verdikte rand; diam. ca. 12-25 cm (pl. XII, 1-2).

h. *Planetenvaas*

Fijne roodachtig-gele klei, buitenwand gedeeltelijk bleek bruingeel. Twee nage-noeg volledige borstbeelden, gescheiden door een cirkel in reliëf, passen in het profiel (pl. XII, 3); de fragmenten van de drie overige behoren zeer waarschijnlijk tot dezelfde vaas (fig. 9).

Fig. 9. Planetenvaas (S. 1/2 en 2/3).

- a. Ovaal aangezicht met amandelvormige ogen, gearceerde wenkbrauwbogen, scherpe neus en kuiltje in de kin; drie kransen van haarkrullen in spiraal, de buitenste afzonderlijk ingedrukt; smal torso bedekt door een kleed met vertikale plooiën, boezem aangeduid door een dubbele, halfronde drapering.
- b. Rechts daarvan, een tweede borstbeeld uit dezelfde vorm, aangevuld met een baard en snor bestaande uit opgelegde pastilles.
- c. Amandelvormige ogen met ronde pupillen, brede neus, baard en snor gearceerd.
- d. Gearceerde baard en snor, kuiltje in de kin en drie kransen van gekrulde haarlokken.
- e. Driehoofdig borstbeeld met brede aangezichten, amandelvormige ogen, brede neuzen en monden, gekrulde baarden en snorren; resten van een zwarte deklaag.

Zeer waarschijnlijk droeg deze „planetenvaas” zeven figuren. Of hier de zeven godheden van de week voorgesteld werden is bij gebrek aan attributen niet vast te stellen. Alleen Mercurius kan in de tricefale figuur herkend worden.

i. *Dolia*

Brede platte rand en horizontale, ingekerfde reliefbanden; techniek G; diam. binnenrand 28 cm (pl. XII, 4).

Talrijke fragmenten van grote dolia in grove bruine klei.

j. „Inheems” aardewerk

Fragmenten van 12 potten met afgeronde en 2 met geknikte schouder, ronde of omgeslagen rand, in grove bruine tot grijsbruine klei verschaald met gemalen schelpen; buitenwanden bruin tot bruinzwart; gedraaid op pottenbakkerswiel; diam. 12,5-32,5 cm (pl. XII, 5-9). Cfr. A. MATTHYS, *La villa romaine de Vesqueville*, Arch. Belg. 159, Brussel, 1974, fig. 10, 35 en 11, 37.

k. *Varia*

Waterbuis in fijne oranje klei met grijze kern; diam. 9,5-10,5 cm (pl. XII, 10). Fragment van tegula met stempel AAF in een cirkel (pl. XII, 11).

8. BEEN (pl. XIII, 1-2)

- 1. Haarspeld met ronde kop.
- 2. Doorboord, rond schijfje.

9. BRONS (pl. XIII, 3-10)

- 3. Bodemfragment van een vergiettest.
- 4. Meubel- of kofferhandvat, versierd met eikels; bevestigingshaken en opleggeschijven.
- 5. „Lunula”-vormige hanger.
- 6. Pelta-vormig lederbeslag.
- 7. Fragment van armband: draadvormig met bufferknop.
- 8. Fragment van armband (?): bandvormig met ingekraste versiering.
- 9. Fragment van armband (?).
- 10. Kram: bovenaan resten van soldeersel.

10. IJZER (pl. XIII, 11-25 en XIV)

11-12. Drie belletjes vervaardigd uit dunne ijzerplaat bekleed met koper. 13-14. Een paar kluisters. 15. Mogelijk een fragment van een neuspranger (paardetuig). 16. Lanspunt met gesloten huls. 17. Mes. 18. Zaagblad. 19. Koevoet. 20. Holbeitel. 21. Beitel. 22. Priem. 23. Aambeeldje (haarspit). 24. Tangetje. 25. Oogstaaf. 26. Huls. 27. Veerplaat (slot). 28-29. Hengsels. 30. Handvat. 31-32. Handvat van emmer en hechtplaat. 33. Disselbeslag. 34-39. Verschillende beslagplaten, waarschijnlijk van een kar of wagen. 40. Haak. 41-42. Krammen. 43. Klinknagel. 44. Ketting. 45. Kettinghaak. 46. Gespleten pin met vaste ring. 47. Gespleten pin met losse ring. 48. Open schalm.

11. GLAS

Drie fragmenten van een kannetje in zuiver, blauwgroen glas, vermoedelijk met giettuit zoals het type Isings 88⁽³¹⁾ (pl. XII, 12).

Randfragment met ronde lip, blauwgroen glas; diam. ca. 18 cm (pl. XII, 13).

Rand- (diam. ca. 8,5 cm) en bodemfragment in kleurloos glas met witte aders (pl. XII, 14).

Fragment van een meloenkraal in blauwgroene glaspasta.

Drie fragmenten van wetstenen.

³¹ C. ISINGS, *Roman Glass from dated Finds, Archaeologica Traiectina*, Groningen, 1957, 104-106.

III. NABESCHOUWINGEN

Slechts zelden treft men op dezelfde plaats zo duidelijke sporen van een bewoning tijdens meerdere periodes van onze voorgeschiedenis aan als op de zuidoostelijke helling van de heuvelrug waarop in de middeleeuwen het dorp Rosmeer ontstond. Dit deel van het vruchtbare Haspengouw heeft gedurende duizenden jaren een vrij dichte bewoning gekend. Vermits de criteria voor de keuze van een woonplaats lang dezelfde zijn gebleven, namelijk de nabijheid van water en akkerland, een zonnige ligging en bescherming tegen de overheersende winden, dan is het niet verwonderlijk dat meermaals dezelfde plaats werd uitgekozen.

Terwijl de omliggende heuvelen reeds tijdens het Neolithicum door de lieden van de Bandkeramische kultuur bewoond werden, is de eerste nederzetting hier pas gesticht tijdens de overgang van de vroege naar de midden IJzertijd, dit is ongeveer in de VIe en het begin van de V^e eeuw v.C. Zij bestond allicht gelijktijdig met andere nederzettingen op de Staberg te Rosmeer en op de Kayberg te Vlijtingen. Het gevonden aardewerk vormt een vrij homogeen geheel en er kan weinig twijfel over bestaan dat het gebouw uit dezelfde periode dateert. Daar een houten woning, wegens het weggroten van de standpalen in de grond, slechts enkele tientallen jaren kan bestaan hebben, moeten er praktisch zeker andere in de onmiddellijke omgeving bestaan hebben. Her en der zijn wel identieke palen aangetroffen, waarin wegens de talrijke verstoringen geen samenhang kan onderscheiden worden, en slechts een deel van het site werd opgegraven. Het belangrijkste is het gebouw, waardoor nu voor het eerst in ons land een duidelijk plan van een woning uit de IJzertijd bekend wordt. Het verwondert geenszins dat de tweeschepige plattegrond aansluit bij de houtbouwtraditie die in zuidelijk Nederland, beneden de Oude Rijn, kenschetsend was van de IJzertijd tot in de vroege Middeleeuwen⁽³²⁾.

Een tweede bewoningsfase is vertegenwoordigd door een groot aantal recht-hoekige paalsporen waarin geen plattegrond is te herkennen. Ze behoorden allicht tot minstens twee konstrukties die later gedeeltelijk door de Romeinse villa werden overbouwd. Dit is de enige chronologische aanwijzing waarover wij beschikken. Er werd geen materiaal uit de late IJzertijd gevonden, behalve het fragmentje van een glazen armband dat echter in een latere kontekst werd aangetroffen. Eens te meer stelt zich hier het probleem van de datering der houten gebouwen die men in stijgend aantal onder de Romeinse villa's aantreft⁽³³⁾. Soms is een datering in de

³² G. J. VERWERS, *Das Kamps Veld ...*, 91-93, fig. 58; W. A. VAN ES, *Etablissements ruraux de l'époque romaine et du début du Moyen-Age aux Pays-Bas*, IXe Congrès de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Colloque XXX, Nice, 1976, 114-140.

³³ Kaalheide: H. BRUNSTING, o.c.; G. DE BOE, *De Romeinse villa op de Meerberg te Val-Meer (Limburg)*, *Acta Archaeologica Lovaniensia* 4, Leuven, 1971; ID., *Haccourt I. Vestiges d'habitat pré-romain et premières périodes de la villa romaine*, *Arch. Belg.* 168, Brussel, 1974.

vroeg Romeinse tijd waarschijnlijk, zoals te Kerkrade-Kaalheide. Elders laat het gevonden schervenmateriaal niet toe deze bewoningsresten thuis te wijzen in de periode vóór de Romeinse verovering of in het honderdtal jaren erna. Zonder twijfel kan gesteld worden dat de late IJzertijd, zowel wat het gebruiksgoed als de bouwtradities betreft, op het platteland tot ver in de I^e eeuw n.C. heeft voortgeduurd tot wanneer aldaar de romanisatie op gang kwam. Hetzelfde fenomeen kan men eveneens in bepaalde grafvelden waarnemen⁽³⁴⁾. Of Rosmeer nu tussen de nederzetting in de VIe-begin V^e eeuw v.C. en de late IJzertijd en Romeinse periode een continuïteit in de bewoning heeft gekend, is geenszins bewijsbaar maar, althans voor de twee laatste fasen, niet ondenkbaar.

Van de Romeinse villa bleef weinig bewaard, een lot dat vele sites in dit gebied door erosie en intense akkerbouw beschoren is. Zij werd in de loop van de tweede helft van de I^e eeuw opgericht in een streek die vanaf toen een zeer dichte landelijke bewoning heeft gekend. Na de ontdekking van deze villa in 1951-1952 heeft G. V. Lux door prospectie op vele plaatsen de aanwezigheid van Romeins puin vastgesteld op regelmatige afstanden van 700-750 m⁽³⁵⁾. Dit heeft dan geleid tot opzoekingen naar de resten van een kadaster⁽³⁶⁾. Daaruit bleek dat geheel de streek was ingedeeld in regelmatige, vierkante percelen van 710 m zijde, de meest voorkomende afmetingen in het Romeinse *centuriatio*-stelsel. De villa te Rosmeer was een van de vele kleine landbouwwuitbatingen die in het kader van een systematische kolonisatie werden opgericht, waarschijnlijk één per perceel van ca. 50 ha⁽³⁷⁾ en steeds volgens hetzelfde stereotiepe grondplan waarvan de gevelpartij het meest karakteristieke element is (o.m. te Val-Meer).

De villa kende tijdens de IIe en IIIe eeuwen een vrij eenvoudig bestaan. Het gevonden vaatwerk, hoofdzakelijk uit de slotfase van de bewoning, is vrij alledaags en de sieraden zijn weinig talrijk. Ook het metaal geeft slechts een bescheiden keuze van voorwerpen en werktuigen die tijdens het leven op de hoeve gebruikt werden. Nergens is er een spoor te herkennen van een rijke inrichting of van een uitbreiding van het gebouw, die elders getuigen van de economische bloei die het platteland heeft gekend. Het verdwijnen van de villa, kort na het midden van de IIIe eeuw, was niet noodzakelijk het rechtstreekse gevolg van een of andere strooptocht van Germanen. Tijdens deze periode van economisch verval, politieke onrust en invallen was de sterke ontvolking van het platteland immers een algemeen verschijnsel.

³⁴ H. ROSENS & G. V. LUX, *Grafveld met Gallo-Romeinse tumulus te Berlingen*, Arch. Belg. 147, Brussel, 1973; D. JANSSENS, *Een Gallo-Romeins grafveld te Maaseik I*, Arch. Belg. 198, Brussel, 1977.

³⁵ G. V. LUX, De vroegste geschiedenis van Rosmeer, *Het Oude Land van Loon* XII, 1957, 19 vv.

³⁶ J. MERTENS, Sporen van een Romeins kadaster in Limburg, *Limburg XXXVII*, 1958, 253-260; ID., *Enkele beschouwingen over Limburg in de Romeinse tijd*, Arch. Belg. 75, Brussel, 1964, 24, fig. 13-15.

³⁷ G. DE BOE, *De Romeinse villa op de Meerberg te Val-Meer, l.c.*, 31-36, fig. 10-11.

Drie eeuwen later was het terrein nog steeds ongeschikt voor de landbouw en daarom werd het door de Merovingers als begraafplaats uitgekozen. Het puin moet toen nog een grote belemmering gevormd hebben, vermits de graven op twee na rond het gebouw zijn aangelegd. Pas later werden de muren, met uitzondering van de kelder, volledig uitgebroken en het terrein genivelleerd.

BIBLIOGRAFISCHE AFKORTINGEN

- Chenet-Gaudron = G. CHENET-G. GAUDRON, *La céramique sigillée d'Argonne des IIe et IIIe siècles*, suppl. à *Gallia* 6, Paris, 1955.
- Fölzer = E. FÖLZER, *Die Bilderschüsseln der ostgallischen Sigillata-Manufakturen*, Bonn, 1913.
- Gabler-Kocztur = D. GABLER-E. KOCZTUR, Terra Sigillata Depotfund aus Gorsium, Alba Regia, *Annales Musei Stephani Regis* XV, 1976, 65 vv.
- Gose = E. GOSE, *Gefässtypen der römischen Keramik im Rheinland*, Kevelaer, 1950.
- Hees = H. BRUNSTING, *Het grafveld onder Hees bij Nijmegen*, Amsterdam, 1937.
- Holwerda = J. H. HOLWERDA, *Arentsburg. Een Romeinsch militair vlootstation bij Voorburg*, Leiden, 1923.
- Kiss = K. KISS, A Westerndorfi Terra Szigillata Gyar, *Archaeologiai Ertesítő* VII-IX, 1946-1948, 216 vv.
- Niederbieder = F. OELMANN, *Die Keramik des Kastells Niederbieber, Materialien zur römisch-germanischen Keramik* 1, Bonn, 1968.
- Oswald-Pryce = F. OSWALD-T. DAVIES PRYCE, *An Introduction to the study of Terra-Sigillata*, Londen, 1920.
- Oswald, Stamps = F. OSWALD, *Index of Potters Stamps on Terra-Sigillata „Samian Ware”*, Margidunum, 1931.
- Ricken 1934 = H. RICKEN, Die Bilderschüsseln der Kastele Saalburg und Zugmantel, *Saalburg Jahrbuch* VIII, 1934, 130 vv.
- Ricken-Fischer = H. RICKEN-Ch. FISCHER, *Die Bilderschüsseln der Töpfer von Rheinzaubern, Materialien zur römisch-Germanischen Keramik* 7, Bonn, 1963.
- Stuart = P. STUART, *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijhorende grafvelden te Nijmegen, Oudheidkundige Mededelingen*, Suppl. op XLIII, Leiden, 1962.
- Tongeren = W. VANVINCKENROYE, *Gallo-Romeins aardewerk van Tongeren, Publik. Prov. Gallo-Rom. Museum Tongeren* 7, Tongeren, 1967.
- Tongeren 1 = Ph. DE SCHAETZEN-M. VANDERHOEVEN, *La Terra Sigillata à Tongres* 1, *Bull. Inst. arch. Liégeois* LXX, 1953-1954, 5-284.

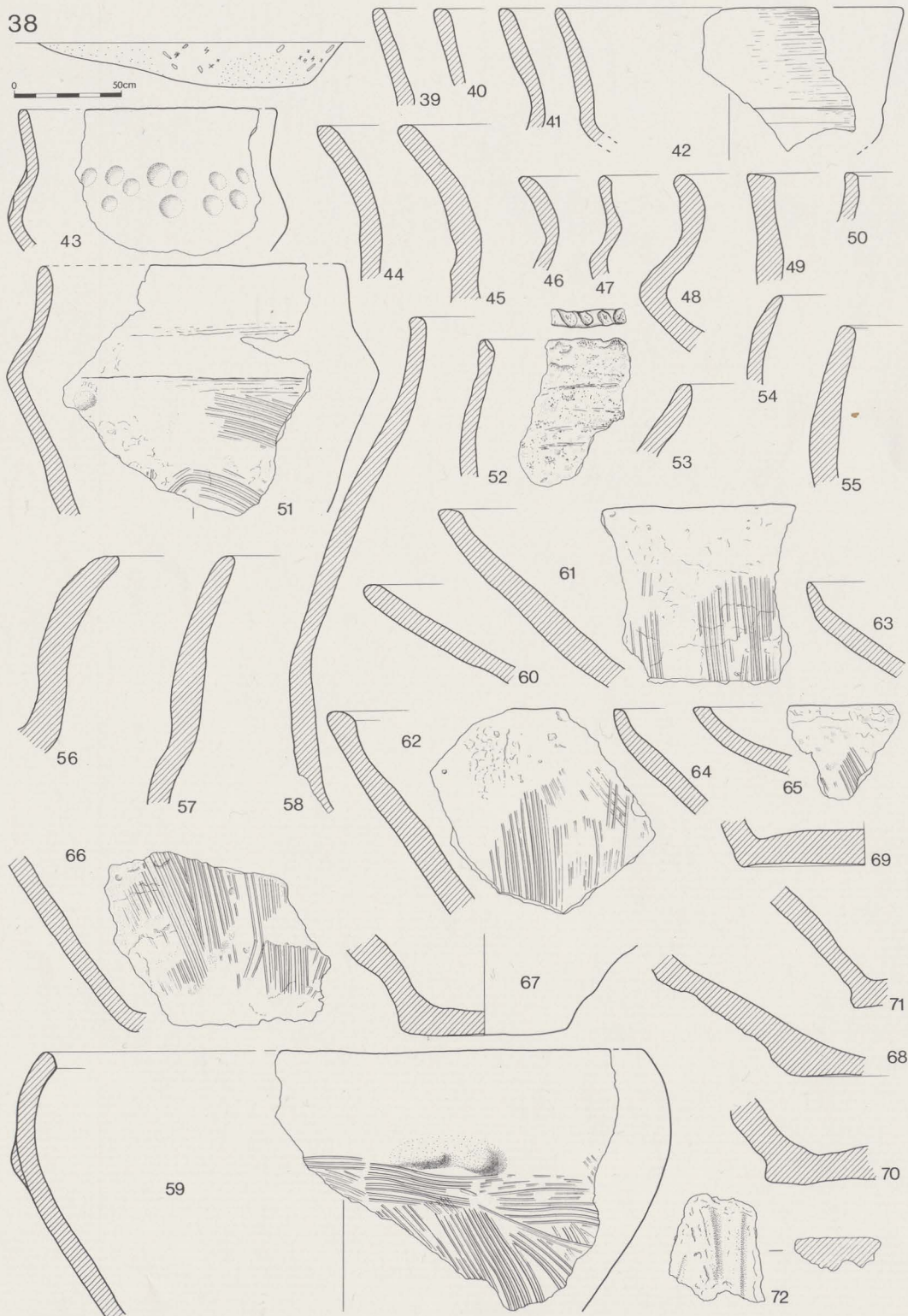
INHOUDSTAFEL

Inleiding	5
I. De nederzetting uit de IJzertijd	7
1. Het gebouw	7
2. Andere paalsporen	14
3. De kuilen en hun inhoud	15
4. Bemerkingen over de vondsten	23
5. Besluit: de datering van de nederzetting	25
II. De Romeinse periode	28
1. Sporen van houtbouw	28
2. De villa	28
3. Het materiaal	32
III. Nabeschouwingen	41
Bibliografische afkortingen	44

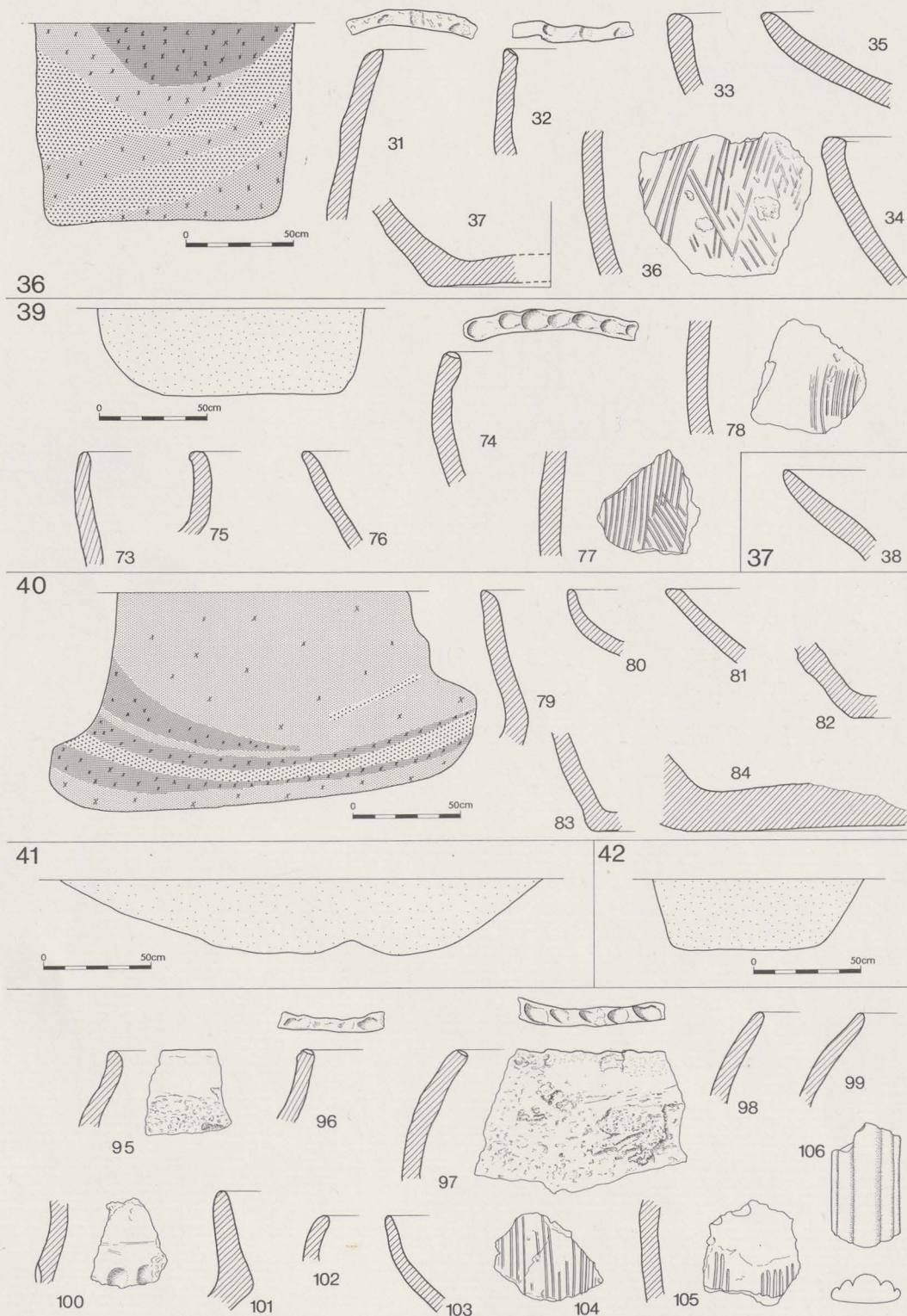

De kuilen uit de IJzertijd en hun inhoud (aardewerk S. 1/3).

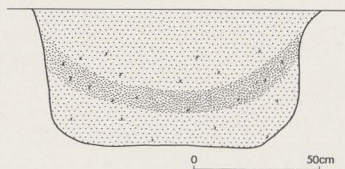

De kuilen uit de IJzertijd en hun inhoud (aardewerk S. 1/3).

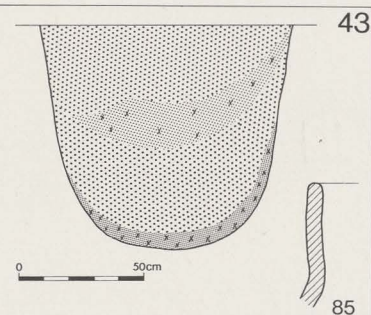

De kuilen uit de IJzertijd en hun inhoud (aardewerk S. 1/3; glas n° 106: 2/3).

44

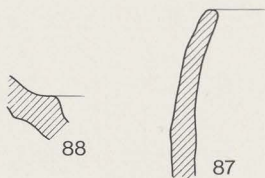

43

85

48

88

87

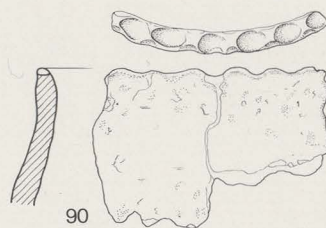
86

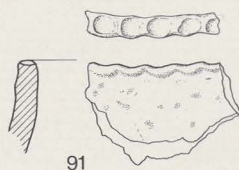
Gr.24

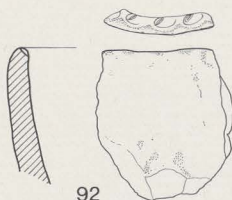
89

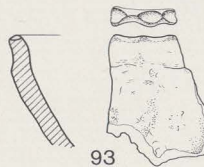
90

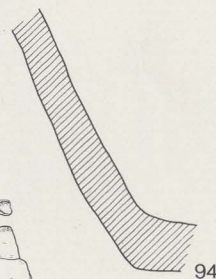
91

92

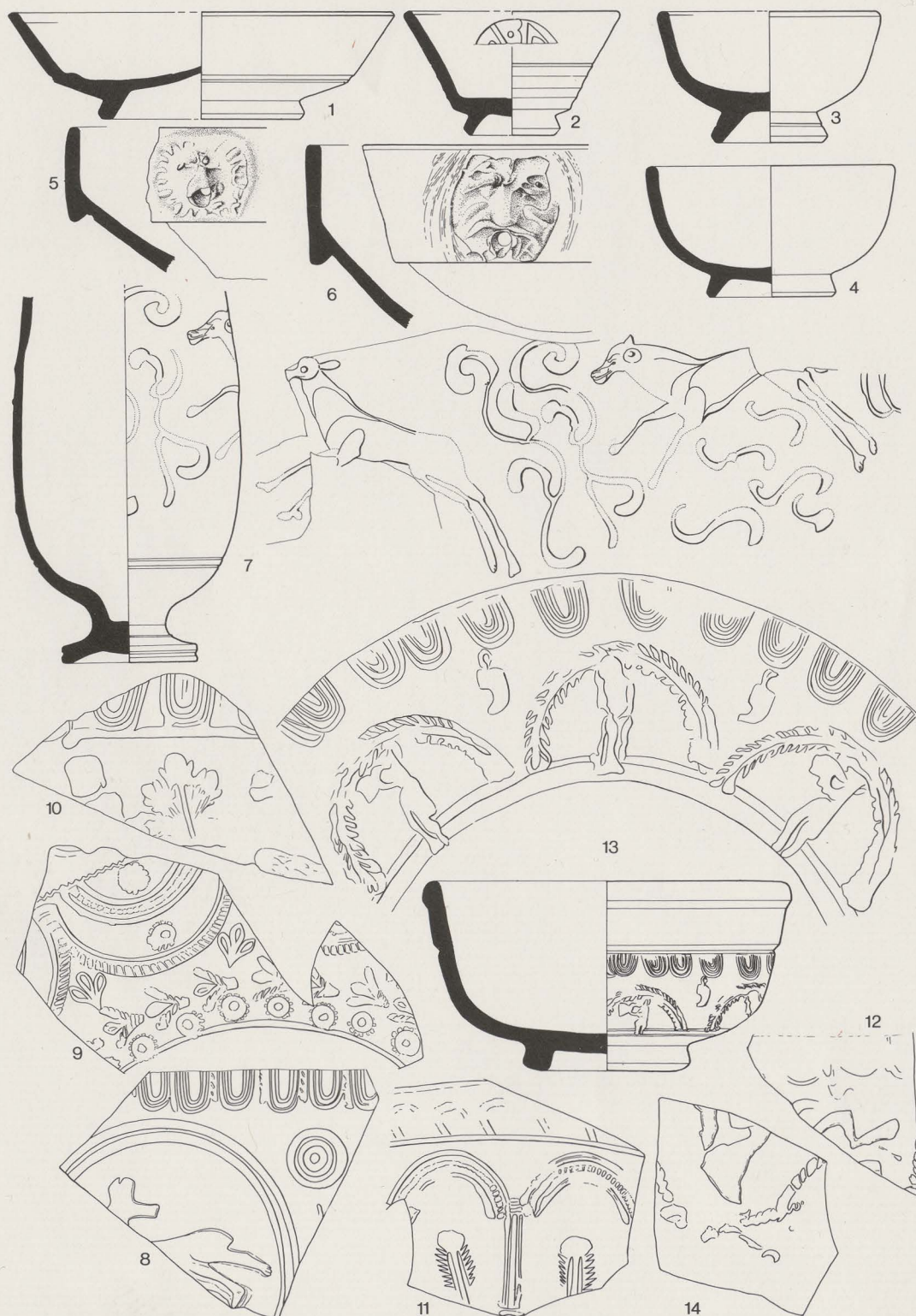

93

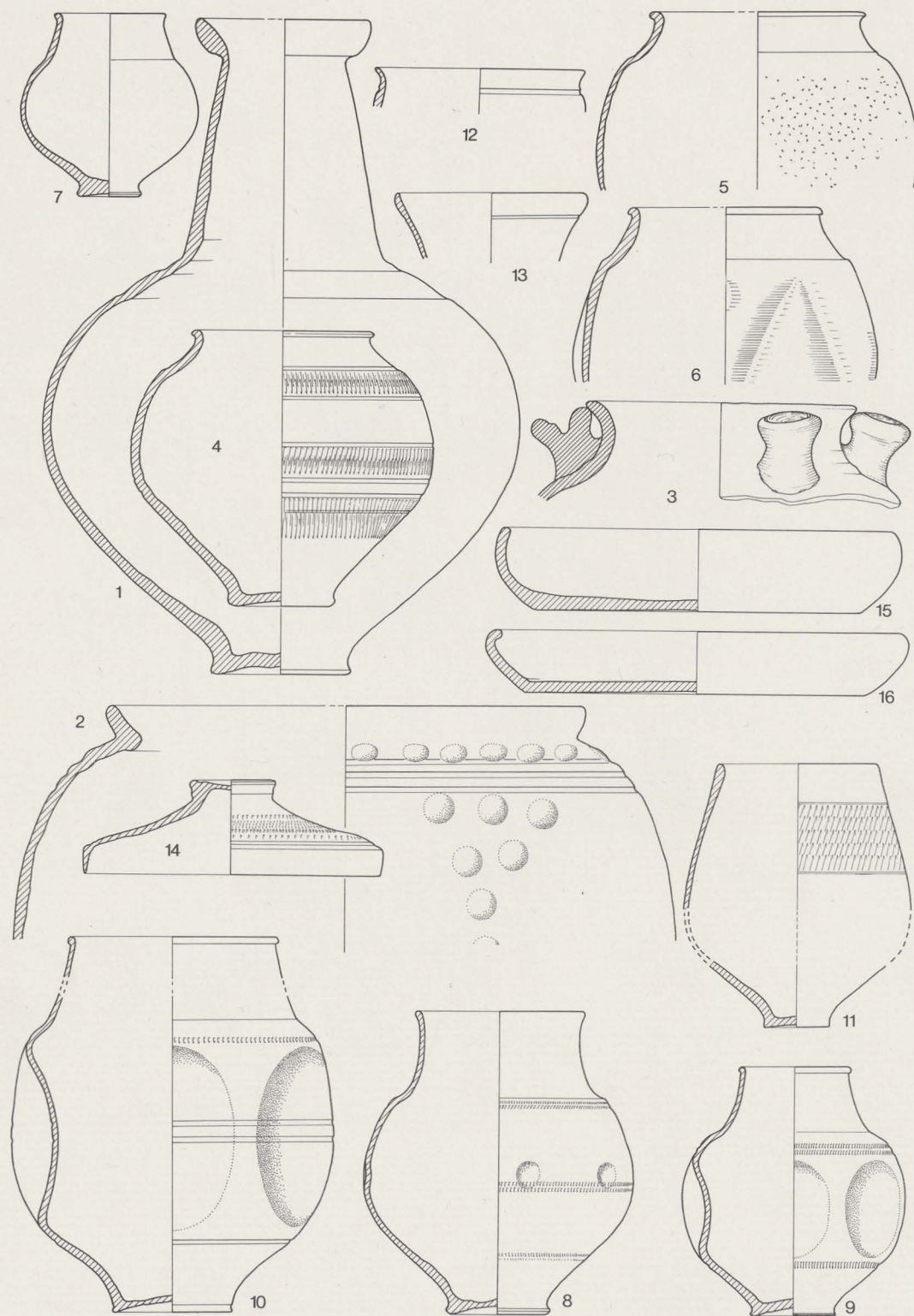

94

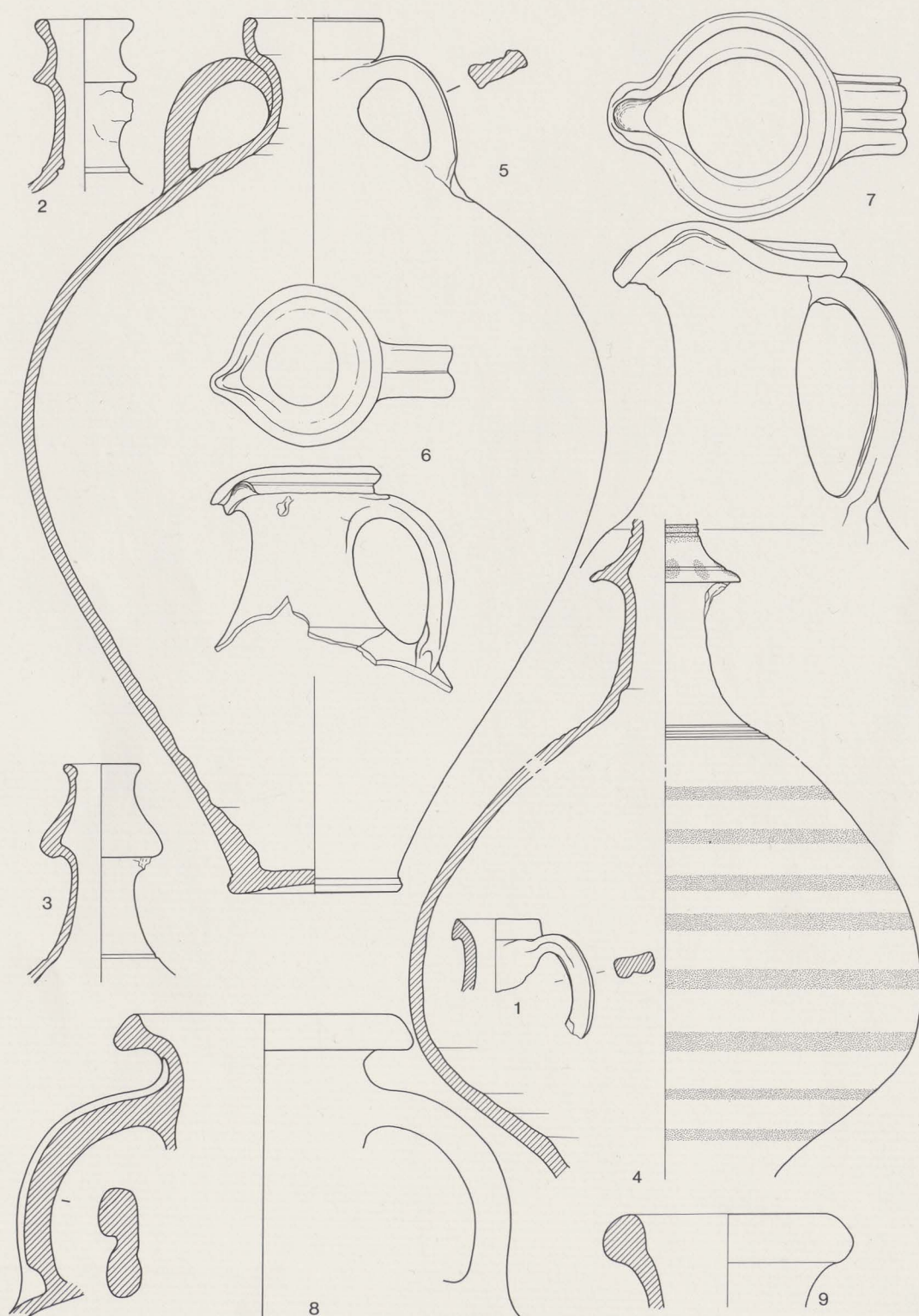
De kuilen uit de IJzertijd en hun inhoud (aardewerk S. 1/3).

Terra sigillata (s. 1/3; stempels 1/1).

Belgische waar (1); gebronsd (2-3) en gevernist aardewerk (S. 1/3).

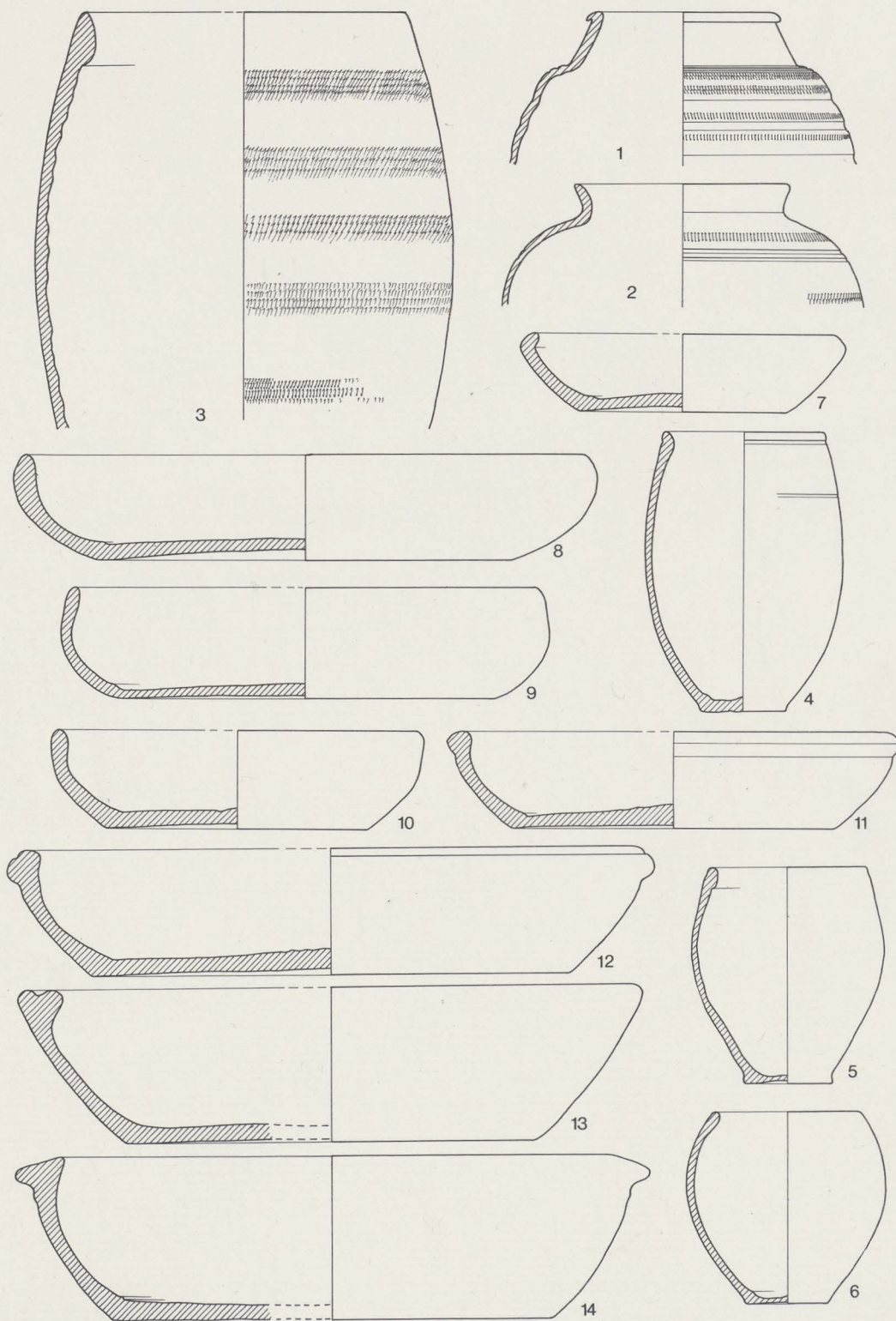
Gewoon aardewerk (S. 1/3).

Gewoon aardewerk (S. 1/3).

Gewoon aardewerk (S. 1/3).

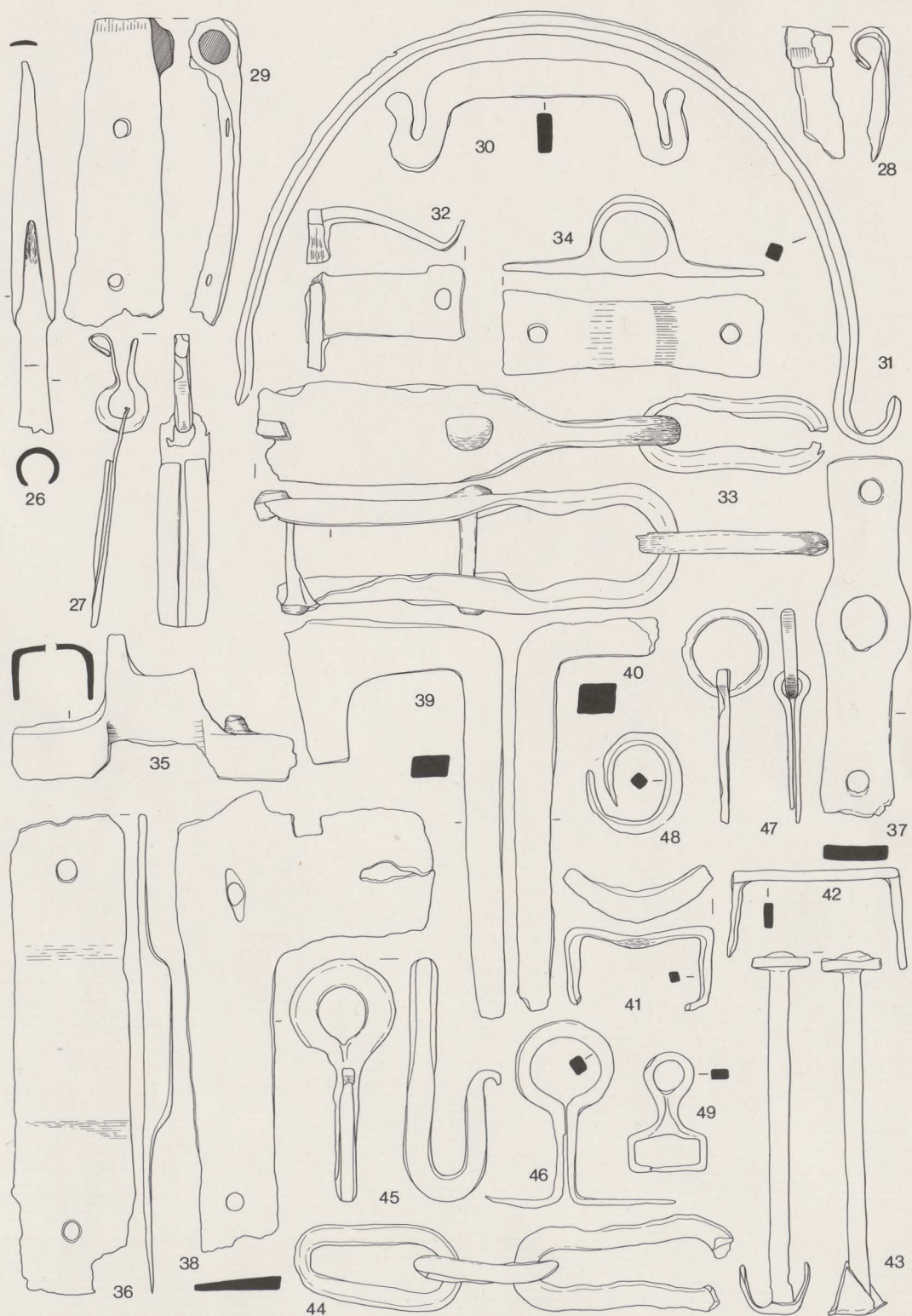
Gewoon aardewerk (S. 1/3).

Gewoon aardewerk (1-2 en 4), planetenvaas (3), inheemse waar (5-9), varia (10-11) en glas (12-14) (S. 1/3; 4: 1/6; 11: 1/1).

Voorwerpen in been (1-2), brons (3-10) en ijzer (11-25) (S. 2/3: 1-10; 1/3: 11-25).

IJzeren voorwerpen (S. 1/3).